

Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma lahtelaiselle päiväkodille

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

2022

Taija Piironen

Tiivistelmä

Tekijä Piironen, Taija	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 55 + 18	Valmistumisaika 2022
Työn nimi Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma lahtelaiselle päiväkodille		
Tutkinto ja koulutusala Sosionomi (AMK)		
Tiivistelmä <p>Kiusaamista esiintyy jo pienten lasten parissa, ja kiusaamisen ehkäiseminen tulee aloittaa mahdollisimman varhain. Varhaiskasvatuksessa kiusaaminen vaikuttaa koko lapsiryhmään. Ryhmään syntyy turvaton ilmapiiri, jossa on epämukava olla. Jos kiusaaminen pääsee jatkumaan, sillä voi olla pitkäaikaisia negatiivisia vaikutuksia niin kiusatun kuin kiusaajankin terveyteen ja ihmissuhteisiin.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli tarjota Lahdessa toimivan yksityisen päiväkodin henkilökunnalle keinoja ja menetelmiä tunnistaa kiusaaminen, puuttua siihen ja ennaltaehkäistä sitä. Opinnäytetyö pohjautuu päiväkodissa aiemmin tehtyyn kyselyyn, jolla selvitettiin asiakasperheiden kiusaamiseen liittyviä näkemyksiä. Kyselyn tulosten perusteella päiväkodille toivottiin uutta kiusaamisen ehkäisyn toimintamallia, ja siten toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteeksi muodostui kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatiminen päiväkodin henkilökunnan työvälineeksi.</p> <p>Suunnitelman ideoinnissa käytettiin menetelmänä henkilökuntaa osallistavaa työpaajaa. Sen avulla pyrittiin saamaan tietoa siitä, minkälaista tietoa työntekijät toivoivat kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman sisältävän. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan toivottiin perustietoa kiusaamisesta, kuten sen määritelmästä, rooleista ja muodoista. Kiusaamisen ehkäisyn keinoista esimerkiksi tunne- ja kaveritaidot, lämmin vuorovaikutus sekä huoltajien ja lasten osallisuus koettiin tärkeiksi.</p> <p>Tulosten ja teoreettisen tietopohjan perusteella koottiin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma. Se sisältää kiusaamista ja sen ehkäisyä käsittelevän tieto-osion, kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomakkeet sekä ohjeet lomakkeiden täyttöön. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma auttaa lisäämään tietoisuutta kiusaamisilmiöstä ja tekee kiusaamisen ehkäisystä johdonmukaista. Myös työn arviointi ja yhteistyö vanhempien kanssa helpottuvat.</p>		
Asiasanat varhaiskasvatus, kiusaaminen, kiusaamisen ehkäisy, kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma		

Abstract

Author Piiroinen, Taija	Type of Publication Thesis, UAS	Published 2022
	Number of Pages 55 + 18	
Title of Publication Prevention of Bullying in Early Childhood Education Bullying Prevention Plan for a Kindergarten in Lahti		
Degree and field of study Bachelor of Social Services		
Abstract <p>Bullying already occurs amongst young children and prevention of bullying should be started as early as possible. Bullying in early childhood education affects the whole group of children. Bullying creates an insecure and uncomfortable atmosphere in the group. If bullying continues, it may have long-term negative effects on the health and relationships of both the bullied one and the bully.</p> <p>The purpose of the thesis was to provide the staff of a private kindergarten in Lahti with means and methods to identify, tackle and prevent bullying. The thesis is based on a survey conducted earlier in the kindergarten. The survey examined the views of the client families about bullying. Based on the survey results, a new operating model for bullying prevention was wanted for the kindergarten. Therefore, the objective of this functional thesis was to create a bullying prevention plan to be used as a tool for the kindergarten's staff.</p> <p>A workshop involving the kindergarten's staff was used in planning the bullying prevention plan. The workshop sought to find out, what kind of information the staff wished the bullying prevention plan to include. It was accepted that the bullying prevention plan should include basic information about bullying, such as defining its characteristics, roles and forms. Amongst the means of bullying prevention emotional and friendship skills, warm interaction and the involvement of parents and children, for example, were considered important.</p> <p>The bullying prevention plan is based on the theoretical part of the thesis and on the results given by the workshop. It includes an informative part that deals with bullying and bullying prevention, planning forms for bullying prevention and instructions for filling out the forms. The bullying prevention plan helps to raise awareness of the phenomenon of bullying. A common operating model for the staff makes bullying prevention consistent and facilitates job evaluation and collaboration with parents.</p>		
Keywords early childhood education, bullying, bullying prevention, bullying prevention plan		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa	3
2.1	Kiusaamisen määritelmä ja roolit	3
2.2	Kiusaamisen muodot	4
2.3	Pienten lasten kiusaamisen syyt ja tahallisuus.....	5
2.4	Kiusaamisen seuraukset.....	6
2.5	Lapsen oikeus turvalliseen varhaiskasvatusympäristöön	7
3	Kiusaamisen ehkäisyn keinoja	9
3.1	Kasvattajan rooli ja tiimityö turvallisen ilmapiirin luomisessa	9
3.2	Lapsen minäkuvan tukeminen	11
3.3	Rajat ja säännöt lapsen hyvinvoinnin tukena	13
3.4	Tunne- ja kaveritaitojen tukeminen	14
3.5	Aikuisen osallistuminen leikkiin ja leikin havainnointi	17
3.6	Lasten ja huoltajien osallisuus varhaiskasvatuksessa.....	20
3.7	Osallistavia toimintamalleja kiusaamisen ehkäisyn tueksi.....	22
4	Kiusaamiseen puuttuminen.....	25
4.1	Kiusaamiseen ja konflikteihin puuttuminen	25
4.2	Vuorovaikutusta tukevien menetelmien huomioiminen kiusaamiseen puuttumisessa	26
4.3	Seuraamukset ja seuranta	26
4.4	Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma	29
5	Opinnäytetyön toteuttaminen	31
5.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	31
5.2	Opinnäytetyöprosessin kuvaus	32
5.3	Tutkimuksellisen osuuden toteuttaminen	37
5.4	Tutkimustulosten tarkastelu	40
6	Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma	42
6.1	Tuotoksen suunnittelu.....	42
6.2	Tuotoksen esittely.....	42
6.3	Tuotoksen arviointi.....	46
7	Yhteenveto ja pohdinta	47
7.1	Eettisyyden ja luotettavuuden pohdinta.....	47
7.2	Kehittämistoiminnan pohdinta.....	48
7.3	Jatkokehittämismahdollisuudet	50

Lähteet51

Liitteet

Liite 1. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

1 Johdanto

Kiusaaminen on tietoista ja toistuvaa pahan mielen aiheuttamista toiselle. Kiusaamiseen liittyy valtaepätasapaino kiusaajan ja kiusatun välillä. (Hamarus 2012, 22–23; Repo 2015, 16; Unesco 2019, 14.) Kiusaamistilanteet eivät ole tasa-arvoisten ja yhtä voimakkaiden ki-nastelua, vaan kiusattu on alakynnessä eikä kykene puolustautumaan kiusaajaa vastaan (Haapsalo ym. 2020, 11; MLL 2021a). Riitelyt ja vastoinkäymiset kuuluvat ihmissuhteisiin, ja lapsen on tärkeää harjoitella eri mieltä olemisen taitoa aikuisen tukemana. Kiusaamiseen puuttuminen on kuitenkin aina aikuisen tehtävä. (Repo 2015, 16.)

Kiusaamista esiintyy jo pienten lasten parissa, ja kiusaamisen ehkäiseminen onkin hyvä aloittaa mahdollisimman varhain. Se edellyttää kiusaamisen tiedostamista sekä tietoa kei-noista, joilla sitä voidaan ehkäistä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b.) Olennaista on vahvis-taa lasten vuorovaikutustaitoja ja empatiakykyä sekä tukea lasten myönteisiä vertaissuh-teita ja ryhmässä toimimisen taitoja (Kirves & Stoor-Grenner 2010b; Repo 2015, 155). Re- von (2015, 120) mukaan kiusaamisen ehkäisy on arjen tilanteissa tapahtuvaa laadukasta peruspedagogiikkaa – ei lisäresursseja vaativaa erillistä toimintaa.

Kiusatuksi joutuminen varhaislapsuudessa on vakava riskitekijä myöhemmälle kasvulle pit-källä ja lyhyellä aikavälillä. Kiusaaminen vaikuttaa suoraan lapsen käytökseen ja vertais-suhteisiin. Kiusatulle voi tulla hankaluuksia päästä mukaan vertaisryhmään, ja pahimmil-laan se voi johtaa vertaisryhmästä syrjäytymiseen. (Haapsalo ym. 2016, 57.) Myös kiusaaja on vaarassa. Jos hänen toimintaansa ei puututa, hänellä on riski jatkaa aggressiivista ja muita alistavaa käytöstä myös myöhemmin elämässään. (Hurme & Kyllönen 2014, 128; Haapsalo ym. 2020, 76; MLL 2021c.)

Opinnäytetyö on luonteeltaan toiminnallinen. Airaksisen (2010) mukaan toiminnallisen opin-näytetyön tavoitteita ammatillisesti ovat käytännön toiminnan ohjeistaminen, opastaminen, järjestäminen ja järkeistäminen. Toiminnallisessa opinnäytetyössä on kaksi osaa: toimin-nallinen osuus eli tuotos sekä prosessin dokumentoinnin ja arvioinnin käsittävä opinnäyte-työraportti.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tarjota Lahdessa toimivan yksityisen päiväkodin henkilö-kunnalle keinoja ja menetelmiä tunnistaa kiusaaminen, puuttua siihen ja ennaltaehkäistä sitä. Toimeksiantajana toimivassa päiväkodissa on neljä lapsiryhmää, 12 varhaiskasvatta-jaa ja noin 70 lasta. Päiväkodissa järjestetään myös esiopetusta korvaavaa toimintaa. Toi-meksiantajana toimivassa päiväkodissa pyritään kehittämään kiusaamisen ehkäisyn mene-telmiä. Päiväkodissa toteutettiin keväällä 2021 kysely, jolla kartoitettiin asiakasperheiden näkemyksiä kiusaamisesta päiväkodissa. Kyselyn tulokset vahvistivat tarpeen kiusaamisen

ehkäisyn menetelmien kehittämiseksi. Päiväkodin johtaja toivoi, että opinnäytetyö tarjoaisi päiväkodille uuden kiusaamisen ehkäisyn toimintamallin.

Opinnäytetyön tavoitteena on luoda kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma päiväkodin henkilökunnan työväliseksi. Siihen, että tuotoksen muodoksi valikoitui juuri kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma, vaikutti yhtenä tekijänä opiskelijakollegan suositus kyseiselle työvälineelle. Lisäksi valintaa vahvisti se, että useiden kaupunkien ja kuntien varhaiskasvatuksessa on jo käytössä kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmia. Aiheesta on tehty myös muita ammattikorkeakoulutason opinnäytetöitä.

Kehittämistoiminnassa voidaan hyödyntää tutkimuksellisia tiedonkeruumenetelmiä, joiden avulla pyritään saamaan kehittämisen kannalta tärkeää tietoa. Lisäksi kehittämistoimintaan kuuluu aikaisemman tutkimustiedon käyttäminen. (Salonen ym. 2017, 35.) Kiusaamisesta ja sen ehkäisystä on saatavilla runsaasti lähdemateriaalia. Opinnäytetyössä keskitytään kiusaamiseen ja sen ehkäisyyn varhaiskasvatuksessa. Lähteinä pyritään käyttämään ajan-kohtaisia, asiantuntijoiden kirjoittamia teoksia ja tutkimuksia.

Opinnäytetyössä käytetään tiedonkeruumenetelmänä työpajaa. Lisäksi hyödynnetään kevään 2021 kyselyä. Työpajalla tarkoitetaan tapaamista, seminaaria tai tapahtumaa, jossa osallistujat ohjataan erilaisin vuorovaikutuksellisin menetelmin yhteistoimintaan. Tarkoitus on vaihtaa mielipiteitä, tietoja, ajatuksia ja ideoita yhdessä toimien ja keskustellen. (Salonen ym. 2017, 63.) Tuotoksen, eli kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman, sisältö perustuu huolellisesti koottuun teoriaan sekä työpajan avulla saatuihin vastauksiin.

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma auttaa lisäämään tietoisuutta kiusaamisilmiöstä. Koko henkilökunnan yhteinen toimintamalli tekee kiusaamisen ehkäisystä johdonmukaista, kun kaikki tietävät, miten toimitaan. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma tekee myös työn arvioimisesta helpompaa ja auttaa vahvistamaan vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 11.)

2 Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa

2.1 Kiusaamisen määritelmä ja roolit

Kiusaaminen määritellään usein siten, että se on toistuvasti, pitkällä aikavälillä samaan henkilöön kohdistuvaa tahallista pahan mielen aiheuttamista. Lisäksi kiusaamiseen liittyy ryhmämiö ja vallankäyttö. (Repo 2015, 43–44,46; MLL 2021b.) Kiusaaminen on usein pitkäkestoista, koska kiusaaja on todennut saavansa sen avulla jotain, mitä hän haluaa. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen edellyttävätkin sen ymmärtämistä, mitä lapsi tavoittelee kiusaamalla muita. (Salmivalli 2014, 286.)

Hamarus (2012, 23) kyseenalaistaa liiallisen kiusaamisen pitkäaikaisuuteen tuijottamisen: jos tapahtumia ei tulkita kiusaamiseksi niiden lyhytkestoisuuden vuoksi, saatetaan arjessa jättää puuttumatta asiaan tarpeeksi varhaisessa vaiheessa, jolloin puuttuminen olisi kaikkein tehokkainta. Hamaruksen mukaan varhaista puuttumista korostava määritelmä toimii arjessa paremmin. Tämän määritelmän mukaan kiusaamisen kriteerit täyttyvät, kun kiusattu kokee, että häntä on kiusattu, eikä hän ole tasavertainen puolustautumaan kiusaajaa vastaan. Kiusaaminen sisältää siis subjektiivisen kokemuksen ja valtaepätasapainon. Kiusaaja voi olla esimerkiksi fyysisesti vahvempi, hänellä voi olla ympärillään kavereita ja näin ollen sosiaalista valtaa, tai hän asettuu sanavalmiimpana kiusatun yläpuolelle.

Kiusaaja tarvitsee toelleen yleisöä ja valitseekin siksi mieluiten sellaisen tilanteen, jossa on paikalla muita lapsia. Sivustaseuraajat saattavat esimerkiksi nauraa tai kannustaa kiusaajaa, jolloin heistä tulee kiusaamisen vahvistajia. Tämä on kiusaajalle palkitsevaa ja voi vaikuttaa pidentävästi kiusaamistilanteen keston. (Salmivalli 2014, 287.)

Muita kiusaamiseen liittyviä rooleja vahvistajan lisäksi ovat apuri, puolustaja ja ulkopuolinen (Salmivalli 2014, 287; MLL 2021b). Apuri ei aloita kiusaamista mutta menee helposti mukaan tilanteeseen. Kiusatulla voi olla puolustaja, joka yrittää saada kiusaamisen loppumaan. Ulkopuolinen pysyttelee taustalla ja vaikenee, jolloin hänkin tiedostamattaan mahdollistaa kiusaamisen. (MLL 2021b.) Ulkopuolisia onkin myöhemmin alettu kutsua hiljaisiksi kiusaamisen hyväksyjiksi. Tämä nimitys kuvaa paremmin sitä, että he voivat tekemättä jättämällänsä vaikuttaa siihen, että kiusaaminen jatkuu. (Salmivalli 2014, 287.)

Repo (entinen Kirves) on tutkinut Suomessa kiusaamista varhaiskasvatusikäisten lasten parissa. Revon väitöskirja *Bullying and its prevention in early childhood education* julkaistiin vuonna 2015. Väitöskirjaan perustuu myös Revon teos *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy* (2015).

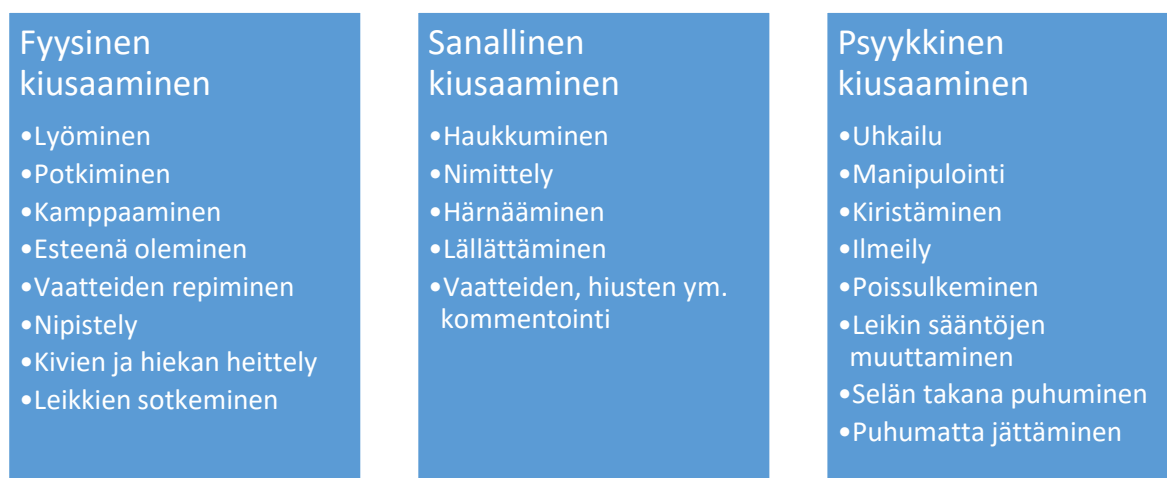
Revon (2015, 85) mukaan kiusaaminen näkyy ryhmäilmionä jo päiväkodissa. Erilaiset kiusaamiseen liittyvät roolit voidaan nähdä jo 3–6-vuotiaiden lasten parissa. Erityisesti suurissa poikaenemmistöisissä ryhmissä, joissa kiusaajan ympärille kerääntyy vahvistajia, tulee ryhmäilmion luonne hyvin esiin. Kun kiusaamiseen puututaan, vähenee vahvistajien ja apureiden määrä. Joskus vahvistajaksi ajaututaan tiedostamatta, ja kiusaamiseen puututtaessa lapsi voi ymmärtää tehneensä väärin.

Puuttamalla kiusaamiseen heti vaikutetaan myös siihen, että lapset pääsevät kiusaamistilanteissa syntyneistä rooleistaan irti, eivätkä roolit pääse vakiintumaan (Haapsalo ym. 2020, 40). Haapsalon ym. (2016, 57) mukaan on todettu, että lasten vertaisryhmissä uhrin puolustamisella saa ryhmässä suosiota, kun taas kiusaamisen ihailulla ei. Siksi kiusaamista sivusta seuraaviin voi olla helppo vaikuttaa.

2.2 Kiusaamisen muodot

Kiusaaminen jaetaan usein epäsuoraan ja suoraan kiusaamiseen. Suorassa kiusaamisessa kielteiset teot suunnataan suoraan uhriin, esimerkiksi lyömällä, tönimällä tai nimittelyllä. Epäsuorassa kiusaamisessa on tarkoituksena vaikuttaa negatiivisesti uhrin ihmisuhteisiin, ja se ilmenee esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle jättämisenä, selän takana puhumisenä tai juorujen levittämisenä. (Repo 2015, 80.)

Kiusaaminen voidaan jaotella myös esimerkiksi fyysiseen, psyykkiseen ja verbaaliseen eli sanalliseen kiusaamiseen (kuvio 1). Fyysistä kiusaamista on esimerkiksi lyöminen, esteenä oleminen sekä toisen leikkien sotkeminen. Sanallista kiusaamista on esimerkiksi nimittely, hännäminen ja toisen ihmisen ominaisuuksien kommentoiminen. Psyykkiseen kiusaamiseen voidaan luokitella muun muassa uhkailu, manipulointi, leikistä poissulkeminen ja leikin sääntöjen muuntelu. (Repo 2015, 80.)

Kuvio 1. Kiusaamisen muodot (mukailtu Repo 2015, 80)

Revon (2015, 81) mukaan yleisin kiusaamisen tapa päiväkodeissa on poissulkeminen. Toisena tulee töniminen. Kolmanneksi yleisimpiä ovat muut psyykkisen kiusaamisen tavat: uhkailu, kiristäminen ja manipulointi. Erilaiset kiusaamisen tavat menevät kuitenkin limittäin, ja niiden voidaan tulkita kuuluvan useampaan eri luokkaan. Esimerkiksi poissulkeminen voi tapahtua kiristämällä tai manipuloimalla.

Yksi yleisistä vallankäytön välineistä varhaiskasvatuksessa on syntymäpäiväkutsut. Toista saatetaan kiristää toimimaan tietyllä tavalla, jotta hän saa kutsun syntymäpäiville. Toinen tavanomainen vallankäytön muoto on leikin sääntöjen muuntelu. Tällöin lapsi hyväksytään näennäisesti mukaan leikkiin, mutta todellisuudessa hänellä ei ole tasavertaista asemaa leikissä. Tämä voi näkyä esimerkiksi siten, että leikin rooleja jaetaan epätasaisesti, roolin vaihtaminen estetään tai lapsi määrätään toistuvasti tiettyyn rooliin, jossa tämä ei pysty vaikuttamaan leikin kulkuun. Esimerkki tällaisesta roolista on ulkokoiran rooli. (Repo 2015, 81.)

2.3 Pienten lasten kiusaamisen syyt ja tahallisuus

Kiusaamiseen on aina jokin syy, mutta kukaan lapsi ei kiusaa huvikseen. Kiusaaminen liittyy useimmiten lapsen selviytymiseen vertaisryhmässään. Kiusaamisessa osallisina olevien lasten vertaissuhteissa on usein puutteita, ja heillä voi olla erilainen tapa tulkita sosiaalisia tilanteita kuin muilla ikäisillään lapsilla. Vuorovaikutus-, tunne- ja itsesäätelytaitojen vaikeudet aiheuttavat lapselle ryhmässä sosiaalisen pärjäämisen paineita. Sitä kautta lapsi voi herkemmin ajautua kiusaamaan toisia tai joutua itse kiusatuksi ja ryhmästä syrjäytetyksi. (Haapsalo ym. 2020, 11.) Tutkimusten mukaan lapsen itsehillintätaidot ehkäisevät kiusaamista varhaisvuosina. Jos itsehillintätaidot ovat heikot, lapsen on vaikea toimia sosiaalisissa suhteissa ja tilanteissa. Kiusaajalla ei ole taitoja olla kiusaamatta tai toimia tilanteessa toisella tavalla. (Sandberg 2021, 153.)

On tavallista, että 2–3-vuotias lapsi lyö, puree, vetää hiuksista tai ottaa lelun toisen kädestä. Lapsi ei välttämättä ymmärrä asiaa toisen kannalta. (MLL 2017.) Asiantuntija-arvioiden mukaan lasten aggressiivisuus on suurimmillaan 2–3-vuotiaana, jolloin konfliktitkin ovat tavanomaisia. Aggressiivisuus vähenee yksilöllisesti ja asteittain kolmen ikävuoden jälkeen. Pienimmillä lapsilla epätoivotun käytöksen ja aggressiivisuuden taustalta ei löydy tietoista kiusaamista vaan kyvyttömyyttä selviytyä muilla tavoin kuormittavissa tilanteissa. (Ahonen & Roos 2021, 204–205; Sandberg 2021, 163).

Repo (entinen Kirves) on laatinut yhdessä Stoor-Grennerin kanssa julkaisut *Kiusaavatko pienetkin lapset?* sekä *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa – kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen*. Julkaisut ovat osa Mannerheimin

lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin vuosina 2009 - 2010 toteuttamaa *Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa* -hanketta.

Hankkeessa kahdeksassa päiväkodissa kerätyn aineiston perusteella päiväkotien työntekijöillä ja lasten vanhemmilla oli erilainen näkemys siitä, onko varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaaminen tietoisista ja tahallista. Työntekijöiden mukaan tietoisuus tekojen merkityksestä alkaa kehittyä noin kolmesta ikävuodesta eteenpäin – joissain tapauksissa jopa aiemmin. Työntekijöiden mielestä kuusivuotiaista jo kaikki ymmärtävät, milloin toimivat väärin toista kohtaan. Hankkeessa haastatellut vanhemmat olivat henkilökuntaa epävarmempia siitä, kiusaavatko lapset toisiaan oikeasti. Osan mielestä lapset eivät ole tietoisia tekojensa merkityksestä vielä varhaiskasvatusikäisinä. Kiusaamista tai muuta huonoa käytöstä muita lapsia kohtaan selitettiin muun muassa reaktion tilanteisiin, joita lapsi ei voi hallita. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 14–16.)

Vienolan (2017, 170) mukaan syyllisyyden tunteen kokeminen alkaa näkyä lapsella kolmevuotiaasta eteenpäin. On tulkintakysymys, johtuuko syyllisyydentunne siitä, että lapsi on tottunut pienestä asti kieltämiseen ja alkaa vähitellen ymmärtää syy-seuraussuhteita, vai siitä, että ihmisellä on alusta asti valmiina omatunto. Syyllisyydentunne on kuitenkin eettisen kehityksen ja kasvatuksen kannalta merkittävä, koska sen ansiosta lapsi alkaa käsittää oikean ja väärän toiminnan eron. Lapsilla on myös eroavaisuuksia oikean ja väärän erottamisessa, mikä johtuu sekä temperamentista että kasvuympäristöstä. Toiset ovat herkempiä syyllistymään, kun taas toiset ovat vähemmän herkkiä. Aikuiselta vaaditaan tarkkaavaisuutta ja sensitiivisyyttä sen selvittämisessä, minkälaista ohjausta kukin lapsi tarvitsee. (Vienola 2017, 170.)

Pienten lasten parissa on vaikea arvioida, onko kiusaaminen tahallista vai ei. Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen kannalta sillä ei kuitenkaan merkitystä, koska kiusaamiseen on joka tapauksessa puututtava. (Haapsalo ym. 2020, 11.)

2.4 Kiusaamisen seuraukset

Kiusaaminen on aina vakava asia. Se saa kiusatussa aikaan huonon olon ja pelkoa kiusaamisen toistumisesta. Kiusattu lapsi voi tuntea olonsa esimerkiksi surulliseksi, yksinäiseksi, pelokkaaksi ja sairaaksi, eikä hän välttämättä halua mennä päiväkotiin tai harrastuksiin. Huoli kiusaamisen jatkumisesta aiheuttaa jännitystä ja keskittymisvaikeuksia. (Haapsalo ym. 2020, 11.)

Kiusatuksi joutuminen varhaislapsuudessa on vakava riskitekijä myöhemmälle kasvulle pitkällä ja lyhyellä aikavälillä. Kiusaaminen vaikuttaa suoraan lapsen käytökseen ja vertais-suhteisiin. Toistuvasti kiusatuksi tullut lapsi alkaa ajatella itsestään negatiivisesti ja voi

tuntea arvottomuutta, häpeää sekä avuttomuutta. Kiusatulle voi tulla hankaluuksia päästä mukaan vertaisryhmään, ja pahimmillaan se voi johtaa vertaisryhmästä syrjäytymiseen. Myös oppimismotivaatio heikentyy kiusaamisen vaikutuksesta. (Haapsalo ym. 2016, 57.)

Koulumaailmassa kiusatuilla oppilailla on havaittu muun muassa itsetunnon heikkenemistä, masentuneisuutta, itsetuhoisuutta sekä ahdistuneisuutta. Fyysisiä oireita voivat olla muun muassa kiputilat, nukkumisvaikeudet sekä syömishäiriöt. Kiusatulle muodostuu kielteinen käsitys vertaisryhmäläisistään, he välttelevät sosiaalisia tilanteita ja pelkäävät joutuvansa arvioiduksi kielteisesti. Lapsena kiusatuilla esiintyy aikuisiässä luottamuksen puutetta ihmishuhteissa, ja heillä on kohonnut riski tulla kiusatuiksi myös työelämässä. (MLL 2021c.)

Myös kiusaaja on vaarassa. Jos hänen toimintaansa ei puututa, hänellä on riski jatkaa väkivaltaista ja muita alistavaa käytöstä myös myöhemmin elämässään. (Hurme & Kyllönen 2014, 128; Haapsalo ym. 2020, 76; MLL 2021c.) Kiusattujen lisäksi myös toisia kiusaavilla lapsilla ja nuorilla voi esiintyä fyysistä ja psyykkistä oireilua, kuten mielihapaa, särkyjä ja nukkumisvaikeuksia. Pidemmällä aikavälillä muita kiusanneilla on havaittu olevan monenlaisia mielenterveyteen ja ihmishuhteisiin liittyviä ongelmia, kuten antisosiaalisia persoonallisuushäiriöitä, päihteiden väärinkäyttöä ja rikollisuutta. (MLL 2021c)

Varhaiskasvatuksessa kiusaaminen vaikuttaa kiusatun ja kiusatun lisäksi koko lapsiryhmään – myös niihin, jotka näkevät kiusaamista ja ovat siinä passiivisesti mukana (Haapsalo ym. 2020, 11). Ryhmään syntyy turvaton ilmapiiri, jossa on epämukava olla. Lasten fyysinen ja psyykinen hyvinvointi ovat uhattuina, jos kiusaamiseen ei puututa. (Haapsalo ym. 2016, 56.)

Haapsalo ym. (2016, 76) muistuttavat, että kiusaaja tarvitsee apua ja empaattista kohtelua yhtä lailla kuin kiusattukin. Lapsi ei välttämättä ymmärrä, ettei hänen toimintansa ole hyväksyttävää, eikä hänellä ole toista tapaa toimia. Kiusaavalle lapselle on erittäin tärkeää opettaa, miten muiden kanssa toimitaan. Pieni lapsi ei ole tahallaan ilkeä, vaan hänen tekonsa ovat väärin. Jos empatiataitoja ei systemaattisesti harjoiteta, on riskinä, että myöhemmin kouluiässä muita kiusaava onkin tahallaan ilkeä ja nauttii muiden kiusaamisesta.

2.5 Lapsen oikeus turvalliseen varhaiskasvatusympäristöön

Suomessa pyritään turvaamaan varhaiskasvatuksessa olevien lasten psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia ja oppimisympäristöjen turvallisuutta erilaisilla laeilla ja sopimuksilla. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan kasvatuksesta, opetuksesta ja hoidosta muodostuvaa kokonaisuutta, jossa painotetaan erityisesti pedagogiikkaa, ja jota toteutetaan suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 2 §). Varhaiskasvatuksen toimintamuotoja

ovat päiväkotitoiminta, perhepäivähoito sekä avoin varhaiskasvatustoiminta, jota järjestetään toimintaan soveltuvassa paikassa (Varhaiskasvatusturvelaki 540/2018, 1 §).

Varhaiskasvatusturvelain (540/2018, 10 §) mukaan varhaiskasvatusturvelain on oltava kehittävä, oppimista edistävä sekä terveellinen ja turvallinen lapsen ikä, kehitys ja muut edellytykset huomioon ottaen. Lasta on suojeltava väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä. Varhaiskasvatusturvelain perusteissa (OPH 2018, 31–32) todetaan, ettei varhaiskasvatuksessa sallita kiusaamista, väkivaltaa eikä häirintää. Kiusaaminen tunnistetaan, siihen puututaan ja sitä ehkäistään tietoisesti ja suunnitelmallisesti. Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä on olennaista tukea lasten vertaissuhteita ja yhteisön hyvinvointia. Henkilöstö on keskeisessä asemassa lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen tukemisessa. Riskitilanteita opetellaan tunnistamaan ja ratkaisemaan rakentavasti. Häirintä-, kiusaamis- ja väkivaltatilanteista keskustellaan huoltajien kanssa ja niihin etsitään ratkaisuja yhdessä.

Varhaiskasvatuksesta esiopetukseen ja peruskouluun siirryttäessä noudatetaan perusopetuslakia, jonka (1267/2013, 29 §) mukaan opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskelu-ympäristöön. Opetuksen järjestäjän on myös laadittava opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä valvottava sen noudattamista ja toteutumista.

Muista pohjoismaista esimerkiksi Ruotsissa säädetään loukkaavasta kohtelusta kouluissa. Ruotsissa koululaki koskee myös varhaiskasvatusta, josta käytetään Ruotsissa nimitystä *förskola*. (Skollag 800/2010.) Koululain (800/2010, 6 luku, 8 §) mukaan rehtorin on huolehdittava siitä, että vuosittain laaditaan suunnitelma, joka sisältää yleiskatsauksen tarvittavista toimenpiteistä lasten ja opiskelijoiden loukkaavan kohtelun ehkäisemiseksi ja estämiseksi. Suunnitelman tulee sisältää selvitys siitä, mitkä näistä toimenpiteistä on tarkoitus käynnistää tai toteuttaa seuraavan vuoden aikana. Selvitys siitä, miten suunnitellut toimenpiteet on toteutettu, tulee sisällyttää seuraavan vuoden suunnitelmaan.

Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lisäpöytäkirjoineen ja on täten sitoutunut noudattamaan sopimuksen periaatteita (Suomen Unicef ry). YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen tärkein tavoite on turvata jokaiselle lapselle elämän perusedellytykset ja turvallinen kasvuympäristö. Sopimuksen tärkeimpiä kohtia ovat syrjimättömyys, lapsen edun huomioiminen, oikeus elämään ja kehittymiseen sekä lapsen näkemyksen kunnioittaminen häntä koskeissa asioissa. (Suomen YK-liitto.)

3 Kiusaamisen ehkäisyn keinoja

3.1 Kasvattajan rooli ja tiimityö turvallisen ilmapiirin luomisessa

Yksi kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdista on se, että kasvattaja tarkistaa oman suhtautumisenensa jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön. Kasvattajan tulee tiedostaa, että hän voi itse vaikuttaa kiusaamisilmion olemassaoloon. Hän voi omalla toiminnallaan ja valinnoillaan mahdollistaa kiusaamistilanteiden syntymistä ja ylläpitää niiden jatkumista. Aikuisella on vastuu kiusaamisen ennaltaehkäisystä ja siihen puuttumisesta, ja siihen liittyvät myös valinnat, jotka jätetään tekemättä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10.) Aikuiset voivat omalla esimerkillään ja keskinäisellä kunnioituksellaan välittää lapsille sellaisia arvoja, joiden avulla lapsi oppii myöhemmin elämässään arvostamaan muita ihmisiä ja huolehtimaan heistä (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 44).

Sensitiivinen aikuinen lämpimän vuorovaikutuksen mahdollistajana

Ahonen (2017, 75,78) käsittelee varhaiskasvattajien viittä erilaista vuorovaikutustapaa: lämmin, ristiriitainen, tekninen, välttelevä ja etäinen vuorovaikutustapa. Lämpimän vuorovaikutustavan tunnuspiirteitä on koottu kuvioon 2. Lämmintä vuorovaikutustapaa käyttävän varhaiskasvattajan toiminnasta huomaa, että hänelle on tärkeää olla vuorovaikutuksessa lasten kanssa, ja että hän on töissä lapsia varten. Lapset pyritään kohtaamaan kiireettömästi vaikka tilanne olisi hektinen. Empatia on keskeisessä osassa lämpimässä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi lapsen voimakkaat tunteet kohdataan empaattisesti rangaistuksien ja oman valta-aseman korostamisen sijaan. Varhaiskasvattaja ymmärtää, ettei lapsen hankala käyttäytyminen ole tahallista. Lapselle annetaan tilaa olla oma itsensä ja hyväksytyt sellaisena kuin hän on.

Lämpimässä vuorovaikutuksessa aikuinen

- on töissä lapsia varten
- sitoutuu syvällisesti vuorovaikutukseen lasten kanssa
- suhtautuu lapseen empaattisesti
- pysähtyy lasten kokemusten äärelle
- kuuntelee lapsia arvostavasti ja pyrkii tavoittamaan lapsen tulkin tilanteesta
- turvaa lapselle riittävästi tilaa olla oma itsensä ja hyväksyy juuri sellaisena kuin lapsi on
- on helposti lähestyttävä (äänensävyt, eleet, ilmeet ja kehonasennot)
- antaa positiivista palautetta usein ja aidosti
- rohkaisee ja kannustaa lapsia
- on joustava ja osaa elää hetkessä.

Kuvio 2. Lämmin vuorovaikutustapa (mukailtu Ahonen 2017, 94)

Lämmin vuorovaikutus lähtee aidosta läsnäolosta ja sitoutumisesta vuorovaikutuskumppaniin. Se ei kuitenkaan tarkoita aina pitkää vuorovaikutustuokiota, vaan tärkeintä on tietyssä hetkessä ottaa vastaan lapselle tärkeästä asiasta pääkohdat ja syventyä asiaan myöhemmin, kun asialle on enemmän tilaa. (Ahonen & Roos 2021, 57–58.)

Sensitiivisyys on Ahosen (2017, 72) mukaan herkkyyttä tunnistaa lapsen tunnetiloja ja kykyä ymmärtää lapselle merkityksellisiä tilanteita, asioita ja tunteita eläytyen. Sensitiivisyyteen sisältyy myös muun muassa empaattisuus, aito lapsen kohtaaminen sekä lapsen arvostaminen sellaisena kuin hän on.

Kiusaamisen ehkäisyssä on keskeistä lapsen ja aikuisen välinen lämmin ja kunnioittava suhde, jota sensitiivinen aikuinen kannattelee. Sensitiivinen aikuinen havaitsee lapsen viestit ja vastaa niihin lapselle mielekkäällä tavalla. Koko lapsiryhmän hyvinvointi edellyttää, että pohditaan tietoisesti, minkälaisessa ilmapiirissä lasten halutaan kasvavan. Aikuinen vaikuttaa ilmapiirin muodostumiseen tekemisillään, tekemättä jättämisillään, asenteillaan, eleillään, ilmeillään ja olemuksellaan. (Repo 2015, 105.)

Hyvinvoiva tiimi laadukkaan vuorovaikutuksen edellytyksenä

Ranta tutkii väitöskirjassaan *Positiivinen pedagogiikka suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa* (2020) muun muassa tiimityön merkitystä lapsiryhmän toiminnalle varhaiskasvatuksessa. Ranta (2020, 97) toteaa työntekijöiden kokeneen, että tiimin

hyvinvointi ja toimiva yhteistyö työntekijöiden kesken on merkittävä tekijä koko lapsiryhmän ilmapiirille ja vuorovaikutuksen laadulle. Sen lisäksi, että työntekijöiden väliset suhteet vaikuttavat ilmapiiriin, työntekijät toimivat myös esimerkkeinä lapsille omalla vuorovaikutuksellaan.

Lapset voivat aikuisten esimerkistä myös huomata, että kaikilla on mahdollisuus vaikuttaa toiminnan kulkuun riippumatta siitä, minkälainen persoona kukin on. Toisten kunnioittaminen ja arvostaminen vaikuttavat lasten väliseen vuorovaikutukseen. Kasvattajien yhteisiin tavoitteisiin sitoutuminen luo toiminnalle johdonmukaisuutta, joka puolestaan helpottaa lasten toimimista ryhmässä. Selkeät roolit ja yhteisiin arvoihin sekä toimintatapoihin sitoutuminen edistävät työntekijöiden välisen yhteistyön rakentumista. (Ranta 2020, 98–99.)

Myös Ahonen (2017, 252) painottaa tiimityön merkitystä. Ahonen toteaa, että kasvattajien toimiva yhteistyö on tutkimuksien mukaan edellytys lapsen sosioemotionaalisten taitojen kehittymiselle. Aikuisten johdonmukainen toiminta on erityisen tärkeää sosioemotionaalista tukea tarvitseville lapsille. Yhteinen arvopohja luodaan perusteellisilla arvokeskusteluilla, joissa on huomioitu jokaisen työntekijän näkökulma. Aikuisten erilaisuus voidaan nähdä rikkautena, joka opettaa lapsille, että kaikki luonteenpiirteet ovat yhtä arvokkaita.

Laadukas vuorovaikutus edellyttää sitä, että kaikki ryhmän aikuiset sitoutuvat myönteiseen vuorovaikutuskulttuuriin. Luottamuksellinen ilmapiiri mahdollistaa sen, että omaa ja muiden toimintaa voidaan tarkastella myös kriittisesti. Kun jokainen saa ja antaa paljon myönteistä palautetta, on helpompaa ottaa vastaan myös kriittistä palautetta, mikä taas on muutosten edellytys. (Ahonen 2017, 253.)

Myös yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevista asenteista on tärkeää keskustella työyhteisössä. Vuorovaikutuksen mallit sekä mahdolliset stereotyyppisten oletusten mukaiset tavat välittyvät suoraan kasvattajilta lapsille. (OPH 2018, 30-31.) Repo (2015, 119) toteaa, että tasa-arvon edistäminen ja sukupuoleen liittyvien odotusten purkaminen lisäävät lasten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa elämäänsä myöhemmin. Tasa-arvo merkitsee sitä, että lapset saavat yhtä paljon mahdollisuuksia käyttöönsä. Kiusaamisen ehkäisyn kannalta tärkeitä asioita ovat esimerkiksi se, että syntäreille voidaan kutsua sekä tyttöjä että poikia, lapsia kohdellaan yksilöinä (ei tytöt ja pojat -ryhminä) ja että poikien ja tyttöjen leikit -ajattelusta luovutaan.

3.2 Lapsen minäkuvan tukeminen

Identiteetti on sitä, millaisena koemme itsemme ja minkälaisena ajattelemme muiden näkevän meidät (Repo 2015, 116). Mäkinen (2017, 96–97) tarkastelee identiteettiä myös viidestä eri puolesta muodostuvana kokonaisuutena. Nämä puolet ovat minuus, erilaisuus,

tietoisuus, narratiivi (tarina) sekä paikka ja tila yhteisössä. Lisäksi identiteettiin kytkeytyy tärkeänä osana kieli. Identiteetin ja kielen kautta ihminen kokee osallisuutta ja on vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Lapsen minäkuva rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Minäkuva tarkoittaa lapsen kokemuksia ja käsityksiä itsestään, ja siihen vaikuttaa vahvasti ympäristöltä saatu palaute. Tavoitteena on, että minäkuva olisi realistinen, jolloin lapsi voi tunnistaa omia vahvuuksiaan ja kehittämisen kohteitaan. Minäkuva muuttuu läpi elämän, ja varhaiskasvatus on tärkeässä osassa lapsen myönteisen minäkuvan kehittymisen kannalta. (Laaksonen 2022, 45–47.)

Joskus aikuisen odotukset lasta kohtaan näkyvät siinä, miten hän puhuu lapsesta. Jos lapsen toivotaan olevan ulospäinsuuntautunut, mutta hän onkin ujo tai syrjään vetäytyvä, aikuinen saattaa kutsua häntä esimerkiksi arkajalaksi. Kun itseään kuulee kutsuttavan arkajalaksi pienestä asti, saattaa ihmisestä todella tulla sellainen. (Repo 2015, 116.)

Joskus aikuiset saattavat tiedostamattaan vahvistaa tiettyjä käyttäytymismalleja, jotka liittyvät sukupuoleen. Poikien ajatellaan olevan luonnostaan fyysisesti rajumpia ja tyttöjen tyyppillisesti puhuvan selän takana. Erilaiset odotukset tyttöjä ja poikia kohtaan voivat vaikuttaa siten, että tyttöjen epäsuora aggressio ja poikien fyysinen aggressio oikeutetaan. Toisaalta saatetaan pitää jopa epänormaalina, jos näistä stereotyyppisistä kaavoista poiketaan. (Repo 2015, 117.)

Varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä, ja lapsia rohkaistaan tekemään valintoja ilman sukupuoleen tai muihin henkilöön liittyviin seikkoihin sidottuja stereotyyppisiä ennako-odotuksia. Henkilöstön tulee tunnistaa lasten välisten kohtaamisten eriarvoistavia piirteitä sekä puuttua niihin sensitiivisesti ja johdonmukaisesti. Myönteinen ja kannustava vuorovaikutus auttaa tukemaan lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä. (OPH 2018, 30–31.)

Terveen identiteetin muodostumisen edellytys on se, että lapsi kokee tuottavansa muille iloa. Kokemukset kiusaajana tai kiusaamisen uhrina vaikuttavat siihen, millaiseksi lapsen identiteetti muotoutuu. Aikuinen vahvistaa lapsen identiteettiä sanoillaan. Joskus aikuinen saattaa tiedostamattaan vahvistaa kiusatun tai kiusaajan roolia liittämällä lapsiin tietynlaisia sanoja, kuten ”tuhma”. (Repo 2015, 116.) Lapsen syyllistäminen, leimaaminen tai vähättely eivät ole ammattimaista toimintaa. Lapsella on oikeus säilyttää kasvonsa silloinkin, kun hän on toiminut väärin. (Haapsalo ym. 2016, 56.)

Lasta ei ole tarkoitus suojella kaikilta ikäviltä asioilta. Epäonnistumisten turvallinen läpikäyminen aikuisen tuella rohkaisee lasta yrittämään uudelleen ja auttaa häntä luottamaan

omaan osaamiseensa. On oleellista, ettei lapsi jää yksin negatiivisten kokemustensa kanssa, ja ettei niitä ole liikaa suhteessa onnistumisen kokemuksiin. (Laaksonen 2022, 48.)

Leskisenojan (2019, 187–188) mukaan myönteinen palaute herättää vahvoja positiivisia tunteita, suuntaa käyttäytymistä ja saa aikaan kasvua. Se myös auttaa solmimaan kestäviä siteitä lapsen ja aikuisen välille ja vaikuttaa positiivisesti hyväksyvän ilmapiirin muodostumiseen. Kiittäminen ja kehuminen ovat keinoja sanallistaa lapsen onnistumista ja myönteistä toimintaa, ja samalla ne ovat kaikkein tehokkaimpia välineitä lapsen käyttäytymisen suuntaamisessa. Kiittämisen ja kehumisen lisäksi yhtä tärkeää on rohkaista ja kannustaa lasta, erityisesti lapsen kohdatessa haasteita ja vastoinkäymisiä.

Jos lapsi on esimerkiksi kiusannut muita ja tämän jälkeen osoittaa käyttäytymisensä muuttuneen myönteisempään suuntaan, on todella tärkeää antaa hänelle positiivista palautetta. Muutoksesta iloitseminen saa lapsen tuntemaan itsensä hyväksytyksi ja vahvistaa hänen itsetuntoaan. (Haapsalo ym. 2016, 56.)

Jokaiseen päivään sisältyy asioita, joista lapselle voi antaa kehuja. Positiivisen palautteen tulisi olla määrältään aina kehittävää palautetta suurempi. Kehuminen ja kannustaminen voi olla sanallista, mutta myös sanatonta, kuten nyökkäys, hymy tai lempeä katse. On tärkeää huomioida lapsen uusi taito, mutta yhtä tärkeää on huomioida sinnikäs yrittäminen positiivisella palautteella. (Laaksonen 2022, 49.)

Laaksonen (2022, 48) kehottaa kasvattajaa myös pohtimaan suhtautumistaan itseensä ja sitä, kokeeko hän olevansa riittävän hyvä, hyväksytyt ja arvostettu. Aikuisen lempeä suhtautuminen itseensä edesauttaa lapsen myönteisen minäkuvan kehittymistä.

3.3 Rajat ja säännöt lapsen hyvinvoinnin tukena

Lapsi tarvitsee rajoja oman kehityksensä, turvallisuutensa ja hyvinvointinsa takia. Rajat tukevat lapsen fyysistä ja psyykkistä kehitystä silloin, kun lapselta odotettu toiminta vastaa hänen kehitystasoaan. Niiden avulla lapsi oppii myös suuren määrän tunne- ja vuorovaikutustaitoja esimerkiksi silloin, kun hän ei voikaan toimia niin kuin itse haluaisi. Mitä enemmän lapsi tarvitsee tukea esimerkiksi itsesäätelytaitoihinsa, sitä enemmän hän tarvitsee vielä rajoja. (Ahonen 2017, 163.)

Jos lapselta puuttuvat rajat, hän on vaarassa ajautua kiusaamaan muita. Lapselle on tullut kokemus, että hän voi toimia haluamallaan tavalla aikuisten kanssa, ja siksi uskoo voivansa toimia niin myös vertaisryhmäänsä kuuluvien lasten kanssa. Rajoja asettamalla aikuinen opettaa, mikä on hyväksyttyä tai sallittua ja mikä ei. (Repo 2015, 172.)

Rajojen asettaminen lähtee usein päiväkodin tai ryhmän yhteisistä säännöistä. Säännöt tulee laatia yhdessä lasten kanssa keskustellen, sillä alusta asti sääntöjen laatimisessa mukana oleminen motivoi lapsia noudattamaan niitä. Sääntöjen määrä kannattaa pitää mahdollisimman pienenä, jotta ne on helpompi pitää mielessään. Esimerkiksi kolme sääntöä voi olla jo riittävä määrä. Säännöt on hyvä kiteyttää selkeiksi toimintaohjeiksi. (Aho 2017, 163–164.) Sääntöjen tulee olla myös helposti ymmärrettäviä kaikille ryhmän jäsenille. Kasvattaja on tärkeässä asemassa siinä, että hän erilaisia pedagogisia keinoja käyttäen saa lapset sisäistämään sääntöjen tarkoituksen käytännössä, ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti. Kaikkien ryhmän jäsenten on myös ilmaistava sitoutuvansa yhteisiin sääntöihin. (Hurme & Kyllönen 2014, 130.)

Parhaimman tuen ryhmän yhteisistä säännöistä saa, jos niiden perustana on ryhmän aikuisten vahva yhteinen tahto. Kasvattajien yhteistyötä voi vahvistaa esimerkiksi käymällä läpi yhteiset tavoitteet, arvot ja toimintatavat ainakin muutaman kerran vuodessa. (Laaksonen 2022, 102.)

3.4 Tunne- ja kaveritaitojen tukeminen

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sanotaan, että kiusaamisen ehkäisyssä on olennaista tukea lasten vertaissuhteita ja yhteisön hyvinvointia. Henkilöstö on keskeisessä roolissa lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun ja kehittymisen tukemisessa. (OPH 2018, 32.) Kiusaamisen ehkäisy perustuu niiden taitojen opettamiseen, joissa lapsella on kehityshaasteita. Lapsi ei saa jäädä yksin selviytymään sellaisista sosiaalisista tilanteista, joihin hänellä ei ole riittäviä taitoja. Keskeisiä opittavia asioita ovat vuorovaikutus-, itsesäätely- ja tunnetaidot. Käytännössä lapselle opetetaan muun muassa, miten liitytään leikkiin ja miten otetaan huomioon toiset ihmiset. (Repo 2015, 155; Haapsalo ym. 2020, 12.)

Tunne- ja kaveritaidot

Tunnetaidot ovat keinoja tunteiden säätelyyn (Sandberg 2021, 149). Tunnetaitoihin kuuluu omien tunteiden havaitsemisen, tulkitsemisen ja säätelyn oppiminen sekä lisäksi toisen ihmisen tunnetilojen havaitseminen, tulkitseminen ja tunteisiin reagoiminen (Kangas ym. 2021, 70).

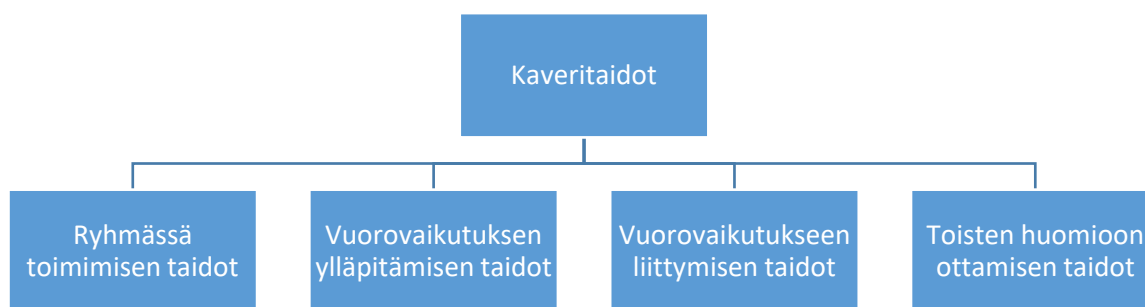
Sosiaalisuus voidaan määritellä haluksi tai tarpeeksi olla ihmisten kanssa. Ihmisen synnynäminen temperamentti ja perimä vaikuttavat siihen, miten luontevaa ja innostavaa hänelle on oppia sosiaalista kanssakäymistä. Luontainen valmius ei kuitenkaan määrää sosiaalisten taitojen kehittymistä, vaan ne kehittyvät oppimalla. (Keltikangas-Järvinen 2012, 49.) Lisäksi puhutaan sosiaalisesta kompetenssista eli sosiaalisesta pätevyydestä tai kyvystä olla

vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 49; Sandberg 2021, 168.)

Tunnetaidot ja sosiaaliset taidot yhdessä muodostavat osan sosioemotionaalisesta kompetenssista. Siihen liittyy myös muun muassa muiden ihmisten mielipiteiden huomioon ottaminen, kommunikointitaidot ja sääntöjen noudattaminen. Sosioemotionaalinen kompetenssi auttaa lasta saavuttamaan tavoitteensa vuorovaikutuksessa siten, että myönteiset suhteet toisiin ihmisiin säilyvät. (Sandberg 2021, 168.)

Käsitteiden sosiaalinen kompetenssi, sosiaaliset taidot sekä vuorovaikutustaidot rinnalla käytetään usein myös kaveritaitojen käsitettä. Sosiaalisen kompetenssin, sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen voidaan ajatella kuitenkin olevan kattokäsitteitä kaveritaidoille, jotka kiinnittävät huomion juuri vertaisten väliseen vuorovaikutukseen. Kaveritaidot ovat opittavissa oleva asia, samoin kuin muutkin sosiaaliset taidot. On hyvä muistaa, että kaveritaidot ovat kytköksissä moniin muihin lapsuuden tärkeisiin taitoihin, kuten itsesäätelytaitoihin, tunnetaitoihin ja leikkitaitoihin. (Laaksonen 2022, 76–77.)

Laaksonen (2022, 88) jakaa kaveritaidot neljään osa-alueeseen, jotka ovat ryhmässä toimimisen taidot, vuorovaikutuksen ylläpitämisen taidot, vuorovaikutukseen liittymisen taidot sekä toisten huomioon ottamisen taidot. Nämä osa-alueet kuvataan kuviossa 3. Ryhmässä toimimisen taidot ovat esimerkiksi sitä, miten lapsi ymmärtää ja noudattaa yhteisiä sääntöjä. Vuorovaikutuksen ylläpitämisen taidot liittyvät palautteen antamiseen ja sen vastaanottamiseen. Vuorovaikutukseen liittymisen taidot näkyvät siinä, miten lapsi ottaa osaa häntä kiinnostavaan toimintaan. Toisten huomioon ottamisen taidot tulevat esiin siinä, miten lapsi kohtelee muita.

Kuvio 3. Lasten kaveritaitojen neljä osa-alueetta (mukailtu Laaksonen 2022, 88)

Lapsilla, joilla on hyvät tunnetaidot, on paremmat sosiaaliset taidot, ja he ovat hyväksytympiä vertaisryhmässään (Sandberg 2021, 150). Sosioemotionaalisilla taidoilla on havaittu laajan tutkimusnäytön perusteella olevan vahva yhteys siihen, miten lapsi menestyy varhaiskasvatuksessa, koulussa ja tämän jälkeen aikuisuudessa. Hyvät sosioemotionaaliset

taidot omaava lapsi on kosketuksissa omiin tunteisiinsa ja tarpeisiinsa. Sosioemotionaaliset taidot ovat kytköksissä sosiaalisten suhteiden lisäksi akateemiseen suoriutumiseen, joten niihin tulisi panostaa varhaiskasvatuksessa entistä enemmän. (Ahonen 2017, 22.)

Aikuisen tuki lapsen itsesäätelyssä

Itsesäätely tarkoittaa kykyä säädellä omia tunteitaan, käyttäytymistään ja kognitiivista toimintaansa. (Ahonen 2017, 18; Kangas ym. 2021, 70.) Toisin sanoen itsesäätely tarkoittaa lapsen taitoa malttaa mielensä ja jarruttaa toimintaa sellaisissa tilanteissa, joissa käynnistyy välitön toiminnan tarve. Tällaisia tilanteita ovat muun muassa pettymystä, mielipahaa, jännitystä ja turhautumista aiheuttavat hetket lapsen arjessa. Tunteet virittyvät nopeasti, sillä alun perin ne ovat turvanneet eloonjäämistä vaaran uhatessa. (Sainio ym. 2020, 27–28.)

Toiminnanohjaus tarkoittaa keinoja, joilla pyritään saavuttamaan aiottu tavoite, vaikka tunteet yrittävät viedä vallan. Toiminnanohjaus on itsesäätelyn väline, jolla voidaan vähentää impulsiivisuutta, ylläpitää tarkkaavuutta ja käsitellä asioita muistinvaraisesti. Toiminnanohjauksen taidot ovat sosiaalisten taitojen edellytys ja myös välttämättömiä oppimisen kannalta. Varhaiskasvatusikäinen lapsi tarvitsee toiminnanohjausta leikkimisessä, ohjeiden noudattamisessa, syömisessä ja monessa muussa jokapäiväisessä tilanteessa. (Sainio ym. 2020, 30–31.)

Lapsen tunnesäätelyn kehittymiseen vaikuttavat esimerkiksi kiintymyssuhteet ja kasvatustyyli. Aikuisen johdonmukainen, turvallinen, lämmin ja hyväksyvä kasvatustyyli vaikuttaa lapsen tunnesäätelyn kehittymiseen suotuisasti. Sen sijaan välinpitämättömän kasvatustyylin lapsilla on enemmän ei-toivottua käyttäytymistä ja sopeutumisongelmia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Kodin ja varhaiskasvatuksen eroavaisuudet kasvatustyyliissä aiheuttavat ristiriitoja. Joskus lapsi ei saa kotona tukea tunnesäätelyn pulmiinsa, koska vanhemmilla voi olla samanlaisia säätelyn pulmia. (Sandberg 2021, 170–171.)

Kehittymätön tunteiden säätely näkyy suoraan käyttäytymisen säätelyssä – tunne on impulssi, joka käynnistää esimerkiksi tavaroiden heittelyn, karjumisen tai vetäytymisen. Kognitiivisen toiminnan säätely liittyy esimerkiksi lapsen kykyyn säädellä tarkkaavaisuuttaan ja muistiaan sekä suunnitella tai arvioida omaa toimintaansa. Tunteiden säätelyn tavoin myös kognitiivisen toiminnan säätely on tiiviissä yhteydessä lapsen käyttäytymiseen. (Ahonen 2017, 19).

Itsesäätelytaitoja voidaan opetella varhaiskasvatuksessa esimerkiksi harjoittelemalla pysähtymistä, rauhoittumista ja tarkkaavaisuuden keskittämistä. Tämä tarkoittaa sitä, että kasvattaja ohjaa lapsia havainnoimaan omaa hengitystä, kehon tuntemuksia, ajatuksia ja

tunteita. Joka kerta, kun itsesäätelyä harjoitellaan, vahvistuvat lapsen aivoissa kyseiseen taitoon liittyvät hermoverkkoyhteydet. (Sainio ym. 2020, 60–61; Kangas ym. 2021, 71.)

Lapsen tunnetaitojen tukemisen tulee lähteä liikkeelle siitä ajatuksesta, että lapselta puuttuu tiettyjä taitoja ja niitä halutaan kehittää ja vahvistaa (Sandberg 2021, 173). Tunnetaitojen opettamisen yhteydessä lapsi oppii myös empatiataitoja. Empatia on taitojen kokonaisuus, jonka avulla ihmiset ymmärtävät toisiaan ja pystyvät asettumaan toisen asemaan niin ilon kuin pettymyksenkin hetkellä. (Sandberg 2021, 150,153.)

Kielen kehitys on vahvasti yhteydessä itsesäätelyn kehittymiseen, sillä kieli antaa mahdollisuuden sanoittaa omia ajatuksiaan, tunteitaan ja kokemuksiaan (Ahonen 2017, 20). Sosioemotionaalisten taitojen tukemisessa on hyvä huomioida kuvat sanojen tukena. Jos lapsi ei pysty ilmaisemaan tunnettaan tilanteessa, hän voi näyttää sen kuvasta, tulla ymmärrettäviksi ja saada tukea haastavaan tilanteeseen. (Sandberg 2021, 152.)

Pienet lapset vasta harjoittelevat tunteiden, käyttäytymisen ja kognitiivisten toimintojen säätelyn taitoja. Itsesäätelytaitojen kehittyminen on voimakkaasti yhteydessä aivojen kypsymiseen, joka jatkuu asiantuntijoiden arvioiden mukaan itsesäätelyn osalta jopa yli 25-vuotiaaksi asti. Sekä biologia että ympäristö vaikuttavat lapsen itsesäätelytaitojen kehittymiseen. (Ahonen & Roos 2021, 202.) Ympäristöltä ei saa tulla liian kohtuuttomia vaatimuksia tunnetaitoja harjoittelevalle lapselle. Lapset ovat hyvin eri vaiheissa säätelytaitojen opettelussa, ja se, mikä sopii toiselle, voi olla kohtuutonta toiselle. (Sandberg 2021, 157.)

Varsinkin alle kolmevuotiaiden kohdalla tulee muistaa, että tunteet ovat lapselle ennakoimattomia, ja ne voivat ottaa lapsen valtaansa. Hallitsematon tunne purkautuu usein kehollisesti. Lapselle saattaa tulla esimerkiksi voimakas tarve purra, niin negatiivisen kuin positiivisenkin tunteen seurauksena. Joitain lapsia pureminen auttaa palauttamaan yhteyden omaan kehoonsa. Joillekin puremisesta on kuitenkin tullut tapa, jonka avulla lapsi on esimerkiksi huomannut saavansa aikuisen reagoimaan tietyllä tavalla. Usein purevan tai lyövän lapsen kanssa tulee muistaa, että oppiakseen toimimaan toisin, lapsi tarvitsee aikuisen läheisyyttä ja tukea. (Ahonen & Roos 2021, 202–204.)

3.5 Aikuisen osallistuminen leikkiin ja leikin havainnointi

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa leikin kerrotaan olevan keskeinen toimintatapa varhaiskasvatuksessa. Leikki edistää lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Ryhmässä leikkiessään lapset oppivat säätelemään tunteitaan ja huomioimaan toisten ihmisten näkökulmia. Henkilöstön tehtävä on turvata leikin edellytykset ja huolehtia siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus olla osallisena yhteisissä leikeissä omien valmiuksiensa mukaan. Leikki kasvattaa yhteisöllisyyttä ja vahvistaa myönteistä tunneilmastoa. Lasten

leikkialoitteiden havaitseminen ja niihin vastaaminen sopivalla tavalla vaatii herkkyyttä, ammattitaitoa sekä sukupuolisensitiivisyyttä. Pitkäkestoinen leikki edellyttää aikaa, rauhaa, tilaa sekä sopivia ja lasten saatavilla olevia leikkivälineitä. (OPH 2018, 38–39.)

Henkilöstön odotetaan varhaiskasvatuksen perusteissa tukevan lasten leikin kehittymistä suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti sekä ohjaavan sitä joko leikin ulkopuolelta tai olemalla siinä itse mukana. Leikkiä tulee myös havainnoida ja dokumentoida. Se, että kasvattajat ovat läsnä leikissä sekä fyysisesti että psyykkisesti, tukee lasten välistä vuorovaikutusta ja ehkäisee ristiriitatilanteiden syntymistä. Leikin havainnointi lisää ymmärrystä lasten ajattelusta, kiinnostuksen kohteista, tunteista ja kokemuksista. Havaintoja hyödynnetään toiminnan suunnittelussa ja ohjaamisessa. (OPH 2018, 39.)

Aikuisen osallistuminen leikkiin

Perinteisesti Suomessa on määritelty leikkitoimintaa sen mukaan, onko se lasten omaa niin sanottua vapaata leikkiä vai aikuisen ohjaamaa pedagogista toimintaa. Kasvattajan pedagogisesti tukemaa leikkiä tarvitaan vapaan leikin rinnalle, sillä se auttaa lapsia kehittämään osallisuuden taitojaan, kuten neuvottelemista, vuorottelua, sosiaalista vuorovaikutusta ja empatiaa. (Kangas ym. 2021, 62–63.) Vaikka nykyään puhutaan paljon siitä, että varhaiskasvattajien tulisi osallistua lasten leikkeihin, usein käytännössä käy niin, että lasten leikissä keskenään kasvattajat pyrkivät esimerkiksi saamaan keskeneräisiä töitään tehtyä. Aikuisten leikkiin osallistumisen mahdollistaminen vaatii tiimiltä työn organisointia siten, että yhteiselle leikille löytyy aikansa ja paikkansa. (Ahonen & Roos 2021, 92–93.)

Aikuisen mukana olon leikissä tiedetään auttavan lapsia sitoutumaan leikkiin ja tuovan siihen moniulotteisuutta ja jatkuvuutta (Repo 2015, 187–188; Ahonen & Roos 2021, 92.) Aikuisen läsnäolo on erityisen tärkeää ihan pienimpien kanssa, sillä he eivät osaa vielä ylläpitää vuorovaikutusta ilman aikuisen kannattelua (Ahonen & Roos 2021, 92).

Suurin osa kiusaamistilanteista tapahtuu lasten vapaissa leikeissä, ja tämän takia aikuisten roolin lisääminen juuri vapaassa leikissä on tärkeää (Repo 2015, 185). Leikissä syntyy väistämättä ristiriitoja. Jos aikuinen on paikalla, hän tietää mitä tapahtui, ja pystyy heti puuttumaan tilanteeseen. Sen sijaan, että leikki lopetettaisiin riitatilanteeseen, on parempi selvittää tilanne ja pyrkiä leikin jatkumiseen. Siten lapset oppivat pitkäjänteisyyttä ja sitä, että tilanteista voidaan päästä yli. Aikuinen kannattelee leikin jatkumista ja samalla varmistaa, ettei tilanne pääse toistumaan. Tämä ehkäisee myös vallankäytön mahdollisuuksia ja kiusaamisilmiön muodostumista. Pelkkä aikuisen läsnäolo vaikuttaa siihen, että riitoja pääsee kehittämään vähemmän. (Repo 2015, 187.)

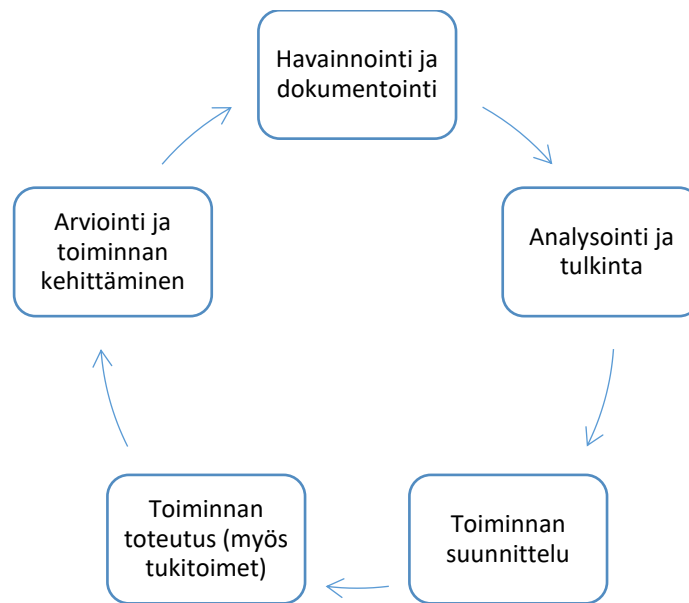
Leikkiin liittyminen on joillekin lapsille haastavaa, ja se voi edesauttaa lapsen joutumista ryhmänsä torjumaksi. Leikkiin liittymisen hankaluus voi johtua muun muassa kielellisistä pulmista, tarkkaavuuden säätelyn pulmista tai puutteista tulkita ryhmän normeja. Aikuisen tehtävä on varmistaa, että jokainen saa onnistumisen kokemuksia liittymisestä leikkiryhmään. (Repo 2015, 186.)

Esimerkiksi leikkijöiden arpominen tai ohjatut leikit ovat keinoja varmistaa, että kukaan ei jää ulkopuolelle. Ei riitä, että muilta leikkijöiltä kysytään, voiko tietty lapsi tulla leikkiin mukaan, sillä kysyminen antaa mahdollisuuden vastata kieltävästi. Lisäksi pelkkä lupa liittyä leikkiin ei takaa liittymisen onnistumista. Aikuisen tulee lähteä leikkiin mukaan ja siten luoda edellytykset lapsen oman roolin löytymiseen leikissä. (Repo 2015, 186.)

Erilaiset ohjatut leikit, joissa aikuinen toimii leikin ohjaajana, kehittävät lasta monipuolisesti ja ovat pedagogisesti perusteltuja. Kiusaamisen ehkäisyssä me-hengen luominen on tärkeää, ja erilaiset ryhmäytymisleikit toimivat tähän tarkoitukseen mainiosti. (Repo 2015, 193.)

Leikin havainnointi

Kaiken lapsilähtöisen toiminnan perusta on havainnoimalla saatu tieto lapsesta. Havainnoinnin avulla saadaan tietoa siitä, miten kasvattajan tulee toimia lapsiryhmän ja yksittäisen lapsen kanssa edistääkseen heidän hyvinvointiaan. Havainnointia tulee tehdä säännöllisesti ja määrätietoisesti. Koska lapsen kehitys on nopeaa, vain säännöllisesti toteutettu havainnointi antaa tietoa lapsen edistymisestä ja tietyn hetken kehitykseen liittyvistä tarpeista. Havainnoinnin eteneminen on kuvattu kuviossa 4. Havainnoinnin ja sen dokumentoinnin kautta siirrytään analysointiin ja tulkintaan, toiminnan suunnitteluun, toiminnan toteutukseen, tukitoimien määrittämiseen sekä arviointiin ja toiminnan kehittämiseen. (Koivunen & Lehtinen 2016, 15–17.)

Kuvio 4. Havainnoinnista toiminnan kehittämiseen (mukailtu Koivunen & Lehtinen 2016, 15)

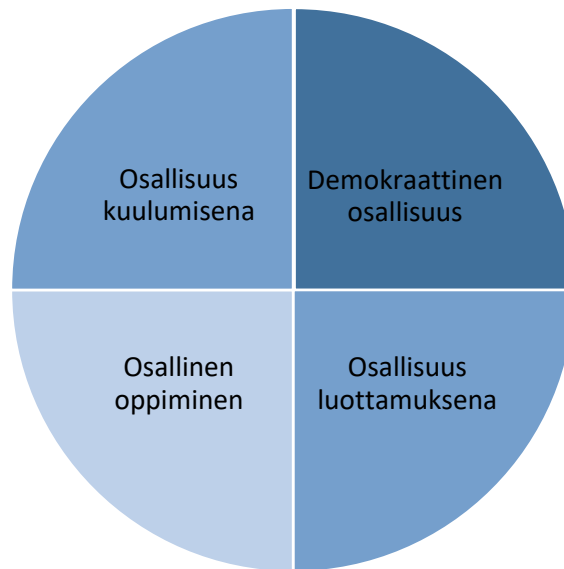
Leikin havainnoinnin avulla saadaan tietoa lasten keskinäisestä vuorovaikutuksesta, vallankäytöstä, ryhmän dynamiikasta, kiusaamisen riskitekijöistä sekä kiusaamisen muodoista. Havainnoimalla voidaan huomata muun muassa lasten puhetapoja, yksin jäävät lapset tai se, jos leikissä tapahtuu epätasaista roolien jakoa tai alistamista. Onnistunut havainnointi edellyttää suunnittelua – huomio kiinnitetään siihen asiaan, joka on ennalta sovittu. Havainnoinnin kohde voi olla esimerkiksi vuorovaikutuksen laatu tai roolien jakaminen leikkiryhmissä. Systemaattinen kirjattu havainnointi toimii hyvänä työvälineenä vanhempien kanssa käytävässä keskustelussa ja tuo siihen vakuuttavuutta. (Repo 2015, 190, 192.)

3.6 Lasten ja huoltajien osallisuus varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että inklusiivisessa toimintakulttuurissa edistetään osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa kaikessa toiminnassa. Lasten, henkilöstön ja huoltajien näkemyksiä ja mielipiteitä arvostetaan, mikä edellyttää osallisuutta edistävien toimintatapojen kehittämistä tietoisesti. Osallisuuden kautta lapset oppivat ymmärtämään, mitä tarkoittaa yhteisö, oikeudet sekä vastuu, ja mitä seurauksia valinnoilla on. Osallisuutta vahvistaa lasten sensitiivinen kohtaaminen ja myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta, samoin kuin osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. (OPH 2018, 30.)

Lasten osallisuus voidaan varhaiskasvatuksen pedagogiikassa ajatella nelikentäksi, johon sisältyvät osallisuus kuulumisena, osallisuus luottamuksena, osallinen oppiminen sekä demokraattinen osallisuus (kuvio 5). Osallisuuden mahdollistavassa toimintakulttuurissa lapset kokevat olonsa turvalliseksi ja itsensä hyväksytyksi. Lapset saavat mahdollisuuksia tulla

kuulluiksi ja kohdatuiksi. Kasvattajat tukevat lasten osallisuuden taitojen oppimista. Lapset nähdään täysivaltaisina varhaiskasvatusyhteisön jäseninä, joilla on mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ja harjoitella valitsemisen, vaikuttamisen sekä vastuunkantamisen taitoja yhdessä aikuisten kanssa. (Kangas ym. 2021, 89.)

Kuvio 5. Osallisuuden nelikenttä (Kangas 2019, Kankaan ym. 2021, 90 mukaan)

Yhteistyö huoltajien kanssa

Varhaiskasvatuksessa huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön merkitys on suuri. Sen tavoitteena on yhteinen sitoutuminen lasten terveen ja turvallisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistämiseen. Kasvatusyhteistyötä tukee henkilöstön ja huoltajien välinen kunnioitus, luottamus sekä tasa-arvoinen vuorovaikutus. Kasvatustyöhön liittyvistä arvoista, tavoitteista ja vastuista keskustellaan, ja yhteistyö edellyttää varhaiskasvatuksen henkilöstöltä aloitteellisuutta ja aktiivisuutta. (OPH 2018, 34.)

Huoltajien kanssa jaetaan lapsen päivittäiset tapahtumat ja kokemukset. Myönteinen ja kannustava tapa kuvata lapsen kehitystä ja oppimista on tärkeä. Nämä yhteiset keskustelut luovat pohjan lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaamiselle. Luottamuksellinen ilmapiiri mahdollistaa huoltajien ja henkilöstön välisen yhteistyön myös haastavissa tilanteissa, esimerkiksi silloin, kun lapsen hyvinvoinnista herää huoli. (OPH 2018, 34.)

Lasten huoltajille tulee mahdollistaa myös osallistuminen varhaiskasvatuksen toiminnan ja kasvatustyön tavoitteiden suunnitteluun ja kehittämiseen yhteistyössä henkilöstön ja lasten kanssa (OPH 2018, 34). Perheen näkökulman huomioiminen on tärkeää, sillä huoltajat ovat lapsen ja hänen historiansa asiantuntijoita. Huoltajilla on tärkeää tietoa siitä, miten lapsi

toimii haastavissa tilanteissa, miten hän oppii parhaiten ja miten häntä voidaan lohduttaa. Lapsi voi myös itse kertoa, mikä hänelle on kotona tärkeää ja mitä hän tekee, leikkii ja pohtii kotona. (Kangas ym. 2021, 101; Laaksonen 2022, 32.)

Perheiden osallisuutta voidaan helposti lisätä erilaisia tapahtumia järjestämällä ja viestintäkeinoja käyttämällä. Tapahtumia voivat olla esimerkiksi vanhempainillat, talkoot, työpajat ja lasten töiden näyttelyt. Kommunikaation keinoja ovat esimerkiksi päivittäiset kohtaamiset, ilmoitustaulu, aamukahvitilaisuudet, palautteen kerääminen sekä vanhempaintoimikunnat. Tämän lisäksi tulee kiinnittää huomiota varhaiskasvattajien vuorovaikutusosaamisen kehittämiseen. Siihen kuuluvat erityisesti dialogisuus, kunnioitus, kannustus ja välittäminen. Esimerkiksi kannustaminen on käytännössä sitä, että lapsen päivästä kerrotaan aina jotakin positiivista. (Kangas ym. 2021, 104–105.)

Vanhemmat tai huoltajat ovat tärkeässä osassa kiusaamista ehkäisevässä työssä. Jos päiväkotiryhmässä tapahtuu kiusaamista, se on aina myös kodin asia. Vanhemmat sitoutuvat kiusaamisen ehkäisyyn parhaiten silloin, kun heidät osallistetaan siihen esimerkiksi antamalla heille mahdollisuus osallistua keskusteluun kiusaamisen ehkäisystä ja päiväkodin arvoista vaikkapa vanhempainilloissa. (Repo 2015, 210.)

Vanhemmille pitää aina kertoa rehellisesti, millainen asema heidän lapsellaan on ryhmässä. Kiusaaminen herättää voimakkaita tunteita. Jos lapsi kiusaa muita, se voi aiheuttaa vanhemmissa häpeää. Jos lapsi on joutunut kiusatuksi, saattaa vanhempi tuntee pelkoa ja ahdistusta. Joskus vanhemmat saattavat myös kieltää tilanteen, varsinkin jos he tuntevat joutuneensa syytetyiksi. Jostakin asiasta puhuminen kiusaamisena on aina tulkintaa. Tulkintojen välttämiseksi on turvallisempaa puhua tapahtuneesta tosiasioina, joista ei voida olla eri mieltä. Vanhemmille kerrotaan siis suoraan, minkälaisia tekoja lapsi on kohdistanut muihin tai minkälaisia tekoja häneen on kohdistunut. Tämän jälkeen voidaan tehdä tulkintaa yhdessä vanhempien kanssa. (Repo 2015, 210–211.)

3.7 Osallistavia toimintamalleja kiusaamisen ehkäisyn tueksi

PIKI-toimintamalli

PIKI-toimintamalli on kehitetty kiusaamisen ehkäisyn ja tunnistamisen tueksi koteihin ja varhaiskasvatukseen. Sen tavoitteena on vahvistaa erityisesti lasten vuorovaikutus- ja tunnetaitoja. (Haapsalo ym.) Toimintamalliin kuuluu kaksi Piki-kuvakirjaa sekä ammattikasvattajille ja kotiväelle suunnatut, kuvakirjoihin liittyvät oppaat: *Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä* (2020) ja *Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä* (2016) (Publiva Oy 2022).

Kuvakirja ja opas muodostavat 16 teeman kokonaisuuden, jonka avulla ehkäistään kiusaamista lasten vertaisryhmissä. Jokaiselle teemalle on oppaassa kaksi aukeamaa. Ensimmäinen aukeama sisältää kuvakirjan aukeaman sekä siihen liittyviä kysymyksiä lasten kanssa käsiteltäväksi. Aukeamalle on koottu myös teemaan liittyviä näkökulmia kasvattajille ja huoltajille. Toinen aukeama syventää teemaa ammattikasvattajan ja kotiväen näkökulmasta. Kotiväelle suunnatut sivut voidaan kopioida ja lähettää koteihin lasten mukana. Toimintaa tukemaan on luotu myös PIKI-pöytänuket ja PIKI-tarinakortit. (Haapsalo ym. 2020, 8.) *Mun ja sun juttu!* sekä *Meidän juttu!* noudattavat samaa, edellä mainittua kaavaa.

PIKI-toimintamalli perustuu siihen ajatukseen, että pienten lasten kiusaamisessa on kyse puutteellisista vuorovaikutus- ja itsesääteilytaidoista, joita on mahdollista oppia. PIKI:ssä muistetaan, ettei kukaan pohjimmiltaan ilkeä tai kiusaaja, vaan kiusaaminen on opittu toimintatapa. PIKI:ssä kiusaamisella tarkoitetaan ryhmässä tapahtuvaa loukkaavaa ja vahingoittavaa vuorovaikutusprosessia, jonka seurauksena lapsi tai useampi lapsi joutuu ajan kuluessa suljetuksi yhteisön ulkopuolelle. (Haapsalo ym.)

MiniVerso

MiniVerso on kehitetty varhaiskasvatukseen vertaissovittelutoiminnasta koulumaailmassa saatujen hyvien kokemusten ja tulosten perusteella. MiniVerso-mallia on koulutettu varhaiskasvatukseen vuodesta 2011 lähtien. Miniverson tarkoitus on vahvistaa lapsen oikeuksia ja osallisuutta riitatilanteissa. Selkeän toimintamallin avulla sovittelukoulutuksen saanut henkilökunnan jäsen auttaa lapsia itse löytämään ratkaisuja ristiriitoihinsa. Lasta ei leimata. Häntä kunnioitetaan ja kuunnellaan oman riitansa ja sen ratkaisun asiantuntijana. (Suomen sovittelufoorumi ry.)

Tavoitteena on kasvattajien sovittelevan työotteen avulla edistää lasten toimijuutta, vaikutusmahdollisuuksia ja elämäntaitoja. Ristiriitatilanteet ymmärretään tavalliseen elämään kuuluviksi ja niiden ratkaiseminen enemmän oppimistilanteeksi kuin ikäväksi välikoh-taukseksi. MiniVerso antaa lapselle mahdollisuuden muuttaa toimintatapaansa riidoissa aiempaa rakentavammaksi. (Suomen sovittelufoorumi ry.)

Päiväkotirauha ja eskarirauha

Päiväkotirauha on lapsia ja vanhempia osallistava kiusaamisen vastainen toimintatapa, jota voidaan soveltaa päiväkotiyksikössä tai -ryhmässä omien tarpeiden mukaan. Päiväkotirauhan tavoitteena on vahvistaa lasten, huoltajien ja kasvattajien yhteistyötä ja osallisuutta hyvän kasvuympäristön luomisessa. Ideana on antaa tilaa lasten omalle suunnittelulle ja tekemiselle sekä pohtia yhdessä, minkälaisista asioista turvallinen ja mukava ryhmä

muodostuu. (MLL 2018a.) Eskarirauha tähtää kiusaamisen vastaiseen työhön esikouluissa (MLL 2018b).

Päiväkotirauhalle voidaan valita jokin teema, kuten ystävyys tai tunteet. Osallistavia teemoja voi olla vuoden aikana useitakin. Päiväkotirauhatoimintaa voidaan toteuttaa varhaiskasvatuksen arjessa muun muassa oppimis- ja leikkihetkinä, ruokailutilanteissa tai erillisinä tapahtumina sekä vanhempainilloissa. (MLL 2018a.)

Toimintakauden alussa voidaan järjestää päiväkotirauhan julistustapahtuma, jolla käynnistetään perheiden ja päiväkodin kasvattajien yhteinen, kiusaamista ehkäisevä ja kaverisuhteita vahvistava työ. Julistustapahtuma voi olla esimerkiksi perheiden yhteinen pihatapahtuma, juhla omassa ryhmässä tai retki, jonka aikana keskitytään päiväkotirauhan teemaan. (MLL 2018a.)

4 Kiusaamiseen puuttuminen

4.1 Kiusaamiseen ja konflikteihin puuttuminen

Kaikkiin lasten välisiin riitoihin ja konflikteihin pitää puuttua, mutta puuttumisen keinot vaihtelevat tilanteen mukaan. Kaikki konflikti- ja kiusaamistilanteet ovat erilaisia, ja lasten tunteminen ja tilanteen havainnoiminen auttavat löytämään oikeanlaisen toimintatavan. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 19.)

Revon (2015, 208) mukaan hyviä keinoja huomata kiusaaminen ovat seuraavat:

- havainnointi
- keskustelut lasten kanssa
- kysyminen suoraan lapsilta (luottamuksellisesti, yhdeltä lapselta kerrallaan)
- lasten rohkaiseminen aikuisille kertomiseen
- keskustelut vanhempien kanssa
- läsnäolo ja lapsiin keskittyminen.

Kun aikuinen huomaa lapsen esimerkiksi kiristävän muita, on ensimmäiseksi hyvä osoittaa lapselle, että aikuinen on huomannut toiminnan. Aikuisen vakava suhtautuminen kertoo pienelle lapselle siitä, ettei toiminta ole hyväksyttävää. Tämä saattaa riittää puuttumiseksi. Seuraavaksi aikuisen on syytä mennä lasten toimintaan mukaan selvittämään, mistä syystä lapsi on kokenut tarvitsevansa tällaisia keinoja. Lapsi saattaa esimerkiksi kokea asemansa heikoksi ryhmässä, tavoitella muiden suosiota tai kuvitella saavansa tahtonsa läpi kiristämällä. Aikuinen kertoo lapselle, miten kyseinen tilanne hoidetaan kiristämisen sijaan. (Repo 2015, 204.)

Kiusaamistilanteisiin puututaan eri tavalla kuin riitatilanteisiin. Tämä perustuu siihen, että kiusaamistilanteessa uhri ei pysty puolustamaan itseään ja tapahtuu vallankäyttöä. Aikuisen onkin tärkeää pystyä arvioimaan, milloin tasavertaiset lapset riitelevät keskenään ja milloin on kyseessä kiusaaminen. Tasavertainen riita voi olla lapsille hyvä tilaisuus harjoitella sosiaalisia taitoja, ja aikuinen voi mahdollisesti pysytellä riidan selvittelyssä taka-alalla. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 20.) Sen sijaan kiusaamistilanteessa aikuisen pitää välittömästi puuttua ja ottaa vastuu huolellisesta asian selvittämisestä sekä järjestää seuranta. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 20; Hurme & Kyllönen 2014, 140.)

On tärkeää, että lapset ymmärtävät aikuisen toiminnan perustuvan yksikön sääntöihin, joihin he itsekkin ovat sitoutuneet. Tarvittaessa tämä on tuotava vielä esille puuttumistilanteessa. Selkeät, samanlaisina toistuvat kasvattajien toimintatavat luovat turvallisuutta, mikä puolestaan edistää myönteisemmän ja rauhallisemman ilmapiirin syntymistä. Lisäksi

toiminnassa saavutetut tulokset paranevat, ja kiusaamisen todennäköisyys pienenee. (Hurme & Kyllönen 2014, 140.)

4.2 Vuorovaikutusta tukevien menetelmien huomioiminen kiusaamiseen puuttamisessa

Usein pidetään hyvänä sitä, että lapselle selitetään, miksi on väärin lyödä tai tönäistä toista suuttumuksen vallassa. Joillekin lapsista asian selittäminen riittää, mutta on myös lapsia, joilla samanlaiset konfliktit toistuvat. Nämä lapset eivät saa pelkästä sanallisesta selityksestä irti sitä, mitä heille yritetään sanoa, mikä voi johtua esimerkiksi kielellisistä vaikeuksista. Nämä lapset tarvitsevat tilanteen tai asian konkretisoimista jollakin keinolla. Jos sanat eivät riitä, konfliktitilanne on oikein pysäyttää ilman sanoja. Tämän jälkeen voidaan pohtia, hyötyisivätkö lapset muun muassa nukketeatterista tai tilanteen havainnollistavasta kuva-sarjasta, jossa ilmaistaan konflikti, sen seuraukset ja ratkaisu. (Vienola 2017, 169.)

Niin kuin konfliktitilanteeseen puututtaessakin, myös muissa tilanteissa on hyvä muistaa esteettömän viestinnän keinot. Pörstin ja Gnospeliuksen (2019, 14,16) mukaan kaksivuotias alkaa yleensä yhdistellä sanoja, ja kolmevuotiaan puheesta saa lapselle vieraskin henkilö jo selvää. Puheen kehitys on kuitenkin hyvin yksilöllistä. Lisäksi noin viidesosalla lapsista on puheen kehityksen viivästymää, joka voi johtua useista eri syistä.

On siis tärkeää huomioida se, että pienimmät lapset eivät osaa vielä puhua, ja puhumaan oppineillakin voi olla muun muassa kielellisiä vaikeuksia, jotka hankaloittavat asioista kertomista tai niiden ymmärtämistä sanallisesti. Kuten Merikoski ja Pihlaja (2018, 208) toteavat, monille lapsille kertominen on haastavaa, vaikkei heillä olisi varsinaista kielellistä pulmaa.

Esteettömällä viestinnällä voidaan auttaa lasta ymmärtämään paremmin, ja hänelle annetaan samalla keinoja ilmaista itseään. Sen lisäksi, että esteetön viestintä on vuorovaikutuksen väline, se myös edistää lapsen kognitiivista kehitystä ja oppimista. Esteetön viestintä auttaa luomaan kaikille lapsille tasa-arvoisen ympäristön, jossa voidaan ylittää kehitykselliset, kulttuurilliset ja kielelliset esteet. Esteettömän viestinnän välineitä ovat esimerkiksi tukiviittomat, kuvat, piirtäminen ja sadutus (Merikoski & Pihlaja 2018, 201-202, 205–211).

4.3 Seuraamukset ja seuranta

Pienten lasten kanssa työskentelemistä käsittelevässä kirjallisuudessa pohditaan perinteisten rangaistuksien hyödyllisyyttä. Repo (2015, 156–158) ja Ahonen (2017, 229–230) kyseenalaistavat esimerkiksi yleisesti käytettyä jäähypenkkiä sekä koulumaailman jälki-istuntoa rangaistuskeinoina. Lasta rangaistaan tilanteesta, jossa hän olisi tarvinnut enemmän

aikuisen tukea, eikä hän pelkästään hiljaa istumalla opi toimimaan jatkossa yhtään paremmin. Jäähylle joudutaan usein vielä suurten tunteiden vallassa ja sieltä päästään pois vasta, kun on rauhoitettu. Ahosen (2017, 230) mukaan tämä voi aiheuttaa sen, että lapsi joutuu selviämään yksin hankalien tunteiden kanssa, ja opettaa lapselle tunteiden säätelyn sijaan niiden tukahduttamista.

Myös niin sanotut *pöytäpuuhat* mainitaan rangaistuksena, jonka käyttöä on syytä pohtia. Pöytäpuuhat ovat yleensä keskittymistä vaativaa tekemistä, kuten piirtämistä, värittämistä, lautapelejä tai askartelua, ja ne kehittävät lapsen oppimista monipuolisesti. Jos näitä tehtäviä käytetään rangaistuksena, joka estää kivaan yhteiseen toimintaan osallistumisen, on vaarana, että lapselta katoaa kokonaan kiinnostus ja motivaatio pöytäpuuhiin. (Repo 2015, 159–160; Ahonen 2017, 230.)

Pienten lasten kohdalla tulee punnita kriittisesti ja kokonaisvaltaisesti, mitä rangaistuksia tai seuraamuksia heidän teoistaan asetetaan. On tärkeää arvioida, minkälaisiin tavoitteisiin seuraamuksien uskotaan vastaavan, ja opettavatko ne lapsille niitä taitoja, joita tarvitaan yhteisten sääntöjen noudattamisessa. Perinteisesti ajatellaan, että lapsi ansaitsee rangaistuksen, jos toimii annettujen sääntöjen vastaisesti. Jos lapsen haastavan käyttäytymisen taustalla ovat vasta kehittymässä olevat sosiaalisemotionaaliset taidot, rankaiseminen voi olla jopa epäoikeudenmukaista. Rangaistuksesta ei ole hyötyä, koska lapsi ei osaa toimia tilanteessa muulla tavalla. (Ahonen 2017, 228–229.)

Rangaistusten sijaan Ahonen (2017, 231–232) puhuu mieluummin loogisista seuraamuksista. Niiden tarkoitus on tukea lapsen sosiaalis-emotionaalista kehitystä, ei rangaista vasta kehittymässä olevista taidoista. Tämän vuoksi seuraamuksen tulee olla lapsen kehitystason huomioiva ja looginen. Ennen kuin seuraamuksia harkitaan, on syytä tarkistaa, että lapsen toimintaan kohdistuvat odotukset ovat realistisia ja että lapsi tietää, mitä häneltä odotetaan.

Yksi Ahosen (2017, 234–237) esittelemä seuraamusvaihtoehto on kasvat keskustelu. Se sopii hyvin tilanteisiin, joissa lapsi on häirinnyt muita tai loukannut itseään tai ryhmän muita lapsia tai aikuisia. Kasvat keskustelun runko on kuvattu kuviossa 6. Kasvat keskustelu edellyttää lämmintä vuorovaikutusta ja lapsen sensitiivistä kohtaamista. Ennen kuin keskustelu aloitetaan, lapselle kerrotaan, että tarkoitus on yhdessä pohtia tapahtunutta, ja että lapsen oma näkemys on tärkeä. Keskustelussa selvitetään, mitä lapsi teki tilanteessa. Jos kasvattaja on nähnyt tilanteen, hän voi kertoa oman näkemyksensä tilanteen kulusta faktoihin keskittyen ja ilman syyttelyä. Seuraavaksi pohditaan yhdessä, mikä tilanteeseen johti ja mitä siitä seurasi mahdollisesti muille. Kun tilanne, lapsen toiminta tilanteessa ja syyt ovat selvillä, voidaan siirtyä pohtimaan, miten tilanteen olisi voinut ratkaista paremmin. Lopuksi

laaditaan suunnitelma vastaavanlaisten tilanteiden varalle. Suunnitelma kirjataan ylös ja sitä kerrataan lapsen kanssa arjessa, erityisesti ennen lasta mahdollisesti kuormittavia sosiaalisia tilanteita.

Kasvatuskeskustelun runko

1. Luodaan lämmin ja turvallinen, vuorovaikutusta ruokkiva ilmapiiri.
2. Selvitetään yhdessä keskustellen, mitä tilanteessa tapahtui.
3. Selvitetään, mitä lapsi teki tilanteessa.
4. Pohditaan, miksi lapsi toimi tilanteessa kuten toimi.
5. Arvioidaan, miten lapsen toiminta vaikutti muihin.
6. Keskustellaan, miten tilanne olisi voitu ratkaista paremmin.
7. Laaditaan suunnitelma vastaavanlaisten tapahtumien varalle.

Kuvio 6. Kasvatuskeskustelun runko (Ahonen 2017, 237)

Jos lapsi on vielä pieni tai ilmaisee itseään niukasti sanallisesti, kasvatuskeskustelussa voidaan käyttää tukena esimerkiksi tunnekortteja, joilla lapsi voi osoittaa, minkälaisia tunteita hän on kokenut ennen tilannetta, sen aikana ja sen jälkeen. Myös yksinkertaisen tikku-ukkosarjakuvan piirtäminen voi olla hyvä keino havainnollistaa haastavan tilanteen alkua, kärjistyminen sekä päätyminen. (Ahonen 2017, 235.)

Kasvatuskeskustelu riittää usein seuraamukseksi, mutta joskus sitä voi seurata toinen seuraamus. Esimerkiksi jos lapsi on heittänyt tavaroita lattialle, hän kerää tavarat paikoilleen. Tämä tapahtuu kuitenkin vasta, kun lapsi on rauhoittunut ja tilanne on käyty huolellisesti läpi. (Ahonen 2017, 237.)

Ahonen (2017, 238) kirjoittaa myös hyvittämisestä seuraamuksena toiselle lapselle mielihyvää aiheuttaneesta käyttäytymisestä. Hyvittämisen kautta lapsi voi oppia, että omaa toimintaansa voi aidosti katua ja katumuksen osoittaa toiselle osapuolelle. Samalla teon kohteeksi joutunut lapsi saa kokemuksen, että hänellä ja hänen tunteillaan on merkitystä muille.

Hyvittäminen voi tapahtua esimerkiksi pyytämällä anteeksi tai antamalla toiselle kaunis kortti. Jos lapsi on rikkonut toisen tekemän hiekkalinnan, hyvittäminen voi olla sitä, että lapsi rakentaa uuden hiekkalinnan rikkomansa tilalle. Ennen hyvittämistä on edelleen tärkeää, että tapahtuma on selvitetty yhdessä puhumalla. Jos hyvittäjän roolissa oleva lapsi tarvitsee

paljon aikuisen tukea tunne- ja vuorovaikutustaitoihinsa, on erittäin tärkeää, että aikuinen on läsnä hyvitystilanteessa. (Ahonen 2017, 238.)

Seuranta

Kiusaamistilanteisiin puuttumiseen liittyy tärkeänä osana seuranta, sillä tilanteiden ei saa antaa jatkua. Pienten lasten ei voida olettaa oppivan toimimaan toisella tavalla yhden keskustelun perusteella, sillä he vasta harjoittelevat. Pienten lasten kanssa työskennellessä seuranta tarkoittaakin sitä, että lapsen oppimista seurataan tarkasti ja siihen kiinnitetään huomiota systemaattisesti. Voidaan esimerkiksi nimetä yksi aikuinen, joka seuraa, miten kiusaamisen vastainen työ etenee juuri tietyn lapsen kohdalla. (Repo 2015, 208–209.) Kiusaavaa lasta helpottaa tieto siitä, että hän on turvallisen tarkkailun alla (Haapsalo ym. 2020, 13).

4.4 Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

Kiusaamisen ehkäisy alkaa keskustelulla siitä, minkälaisia kasvatuservoja yksikön varhaiskasvatussuunnitelmassa on ja miten nämä arvot näkyvät arjessa. Arvokeskustelu tähtää siihen, että arvoja pohditaan kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta. Tavoitteena on myös, että keskustelun myötä kaikki ymmärtävät kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman tavoitteen ja ovat siitä yhtä mieltä. Tarkoituksena on, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan kirjaetaan mahdollisimman konkreettisia keinoja, joilla arvojen mukaista toimintaa toteutetaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 13.)

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma auttaa lisäämään tietoisuutta kiusaamisilmiöstä. Suunnitelman avulla voidaan vaikuttaa kiusaamiseen liittyviin asenteisiin. Koko henkilökunnan yhteinen toimintamalli tekee kiusaamisen ehkäisystä johdonmukaista, kun kaikki tietävät, miten toimitaan. Suunnittelussa mukana oleminen motivoi ja sitouttaa. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma tekee työn arvioimisesta helpompaa ja auttaa myös vahvistamaan vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 11.)

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa tulisi Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010a, 12) mukaan näkyä ainakin seuraavat asiat:

- mitä laki ja valtakunnallinen varhaiskasvatuksen suunnitelma sanovat lapsen oikeudesta turvalliseen päivähoittoon
- päiväkodin arvot ja näkemys siitä, mitä kiusaaminen on
- kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen
- kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta
- kiusaamisen ehkäisyn keinot

- yhteistyö vanhempien kanssa
- dokumentointi ja suunnitelman arviointi
- suunnitelman päivittäminen ja siitä tiedottaminen.

5 Opinnäytetyön toteuttaminen

5.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Salonen ym. (2017, 7) käyttävät kehittämistoiminnan käsitettä yläkäsitteenä muun muassa kehittämishankkeelle, toiminnalliselle opinnäytetyölle sekä tutkimukselliselle kehittämistoiminnalle. Kanasen (2015, 76) mukaan kehittämistutkimuksen tavoitteena on muutoksen aikaansaaminen. Muutoksen kohde voi olla esimerkiksi tuote, menetelmä tai organisaatio. Kaikki kehittämistyö ei ole kuitenkaan tutkimusta, vaan kehittämistutkimus vaatii tutkimuksellista otetta ja tutkimusosion.

Airaksisen (2010) mukaan toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteita ammatillisesti ovat käytännön toiminnan ohjeistaminen, opastaminen, järjestäminen ja järjeistämisen. Toiminnallinen opinnäytetyö koostuu kahdesta osasta, jotka ovat toiminnallinen osuus (produkti eli tuotos) sekä prosessin dokumentoinnin ja arvioinnin käsittävä opinnäytetyöraportti.

Tämä opinnäytetyö tehtiin toiminnallisena, koska harjoittelupaikasta saatuun aiheeseen sopi parhaiten toiminnallinen lähestymistapa. Opinnäytetyön tuotoksena syntyi kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma varhaiskasvatuksen henkilöstön työvälineeksi. Suunnitelma sisältää muutaman sivun mittaisen tieto-osion, joka on oppaan kaltainen. Siihen on koottu muun muassa ohjeita ja menetelmiä, joiden tarkoituksena on auttaa työntekijää tunnistamaan kiusaaminen, puuttumaan siihen ja ennen kaikkea ehkäisemään kiusaamista ennalta. Tieto-osion lisäksi suunnitelmassa on yksikkökohtainen ja ryhmäkohtainen suunnitelmalo-makepohja sekä ohjeet niiden täyttämiseen.

Kotimaisten kielten keskus antaa kolme ohjenuoraa ohjeiden laatimiseen:

1. Käytä käskymuotoa.
2. Tunnista ohjattavan toiminnan olennaiset tiedot ja vaiheet.
3. Esitä ohjeet helposti hahmottuvassa muodossa.

(1) Ohjeiden lukijan täytyy hahmottaa, mitä hänen pitää tehdä itse ja mitä jonkun muun pitää tehdä. Siksi käskymuoto on usein selkein tapa. Jos ohjeessa on jotakin totutusta poikkeavaa tai erikoista, on syytä varmistaa, että lukija ymmärtää siihen syyn.

(2) Ohjeita laadittaessa tulee asettua niiden lukijan asemaan ja muistaa, että itselle selvä asia ei ole välttämättä selvä jollekin toiselle. On myös tärkeää tunnistaa erilaiset toiminnalle olennaiset vaiheet. Mahdollinen erikoissanasto ja lyhenteet tulee selittää.

(3) Muiden tekstien tapaan myös ohjeissa on hyvä olla selkeä kokonaisrakenne, osuva väliotsikointi, järkevä järjestys sekä tarvittaessa kuvia ja numeroituja luetteloita. Ohjeiden loppuun voi liittää niiden laatijan yhteystiedot sen varalta, että ohjeissa on epäselvyyksiä.

(Kotimaisten kielten keskus.)

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisessa pyrittiin noudattamaan Kotimaisten kielten keskuksen ohjeita. Siinä käytettiin paljon luetteloita, havainnollistavia kuvioita ja väliotsikoita. Tekstissä käytetään jonkin verran myös käskymuotoa, kun ohjeistetaan henkilökuntaa tekemään asioita tietyllä tavalla. Suunnitelmaa tehdessä asetuttiin sen lukijan asemaan, ja esimerkiksi ammatillinen erikoissanasto selitettiin. Tuotoksessa on opinnäytetyöntekijän perhepiirissä toteutettuja piirroskuvia, joiden tarkoitus on havainnollistamisen lisäksi tehdä suunnitelmasta kiinnostavan näköinen. Suunnitelman ulkoasussa ja rakenteessa on tavoiteltu sitä, että sitä olisi miellyttävä lukea.

5.2 Opinnäytetyöprosessin kuvaus

Opinnäytetyön etenemistä voidaan kuvata esimerkiksi lineaarisen mallin tai konstruktivistisen mallin avulla (Salonen ym. 2017, 52–54). Tämän opinnäytetyön kehittämisprosessissa käytettiin lineaarista mallia. Sen vaiheet ovat (1) kehittämistarpeiden tunnistaminen, (2) ideointivaihe, (3) suunnitteluvaihe, (4) toteutusvaihe, (5) tulos ja tuotos, (6) arviointivaihe ja (7) päätös vaihe (kuvio 7).

Kuvio 7. Kehittämistoiminnan lineaarinen eteneminen (mukailtu Salonen ym. 2017, 52)

Linearisessa ajattelussa kehittämistoiminta voidaan nähdä eheänä kokonaisuutena, jossa tehtävät suoritetaan loogisessa järjestyksessä. Toteutukseen liittyvien epävarmuustekijöiden ajatellaan tällöin olevan ennakoitavissa ja hallittavissa. Kehittämisen lähtökohdat ovat

selkeitä ja etukäteen tarkkaan rajattuja. Todellisuudessa kehittämishankkeet eivät aina etene näin lineaarisesti, vaan eri vaiheet voivat olla käynnissä yhtäaikaistakin. (Salonen ym. 2017, 52.)

Kehittämistarpeiden tunnistaminen ja ideointivaihe

Kehittämistoiminta lähtee liikkeelle kehittämistarpeen tunnistamisesta (Salonen ym. 2017, 56). Tässä opinnäytetyössä kehittämistoiminnan aloittaminen perustuu suurelta osin keväällä 2021 huoltajille toteutettuun kyselyyn, jonka avulla toimeksiantajapäiväkodissa karotettiin tarvetta kiusaamisteemaan liittyvästä kehittämistyöstä. Opinnäytetyölle saatiin aihe-ehdotus, kun opinnäytetyön tekijä oli suorittamassa harjoittelujaksoaan toimeksiantajapäiväkodissa.

Tässä vaiheessa on tärkeää muodostaa yhteinen näkemys kehitettävästä kohteesta sekä rajata aihetta sopivasti (Salonen ym. 2017, 56). Toimeksiantajapäiväkodin uskottiin hyötyvän parhaiten jonkinlaisesta kiusaamisen ehkäisyyn tähtäävästä tuotoksesta, joten opinnäytetyö päätettiin tehdä toiminnallisena.

Suunnitteluvaihe

Suunnitteluvaiheessa tehdään taustaselvitystä perehtymällä tutkimustietoon sekä muuhun kirjallisuuteen, sillä kehittämistoiminnan tulee perustua tutkittuun tietoon. Suunnitteluvaiheessa myös rajataan kehitettävä kohde ja laaditaan kirjallinen suunnitelma. Kehittämisuunnitelman tulee sisältää muun muassa työn tavoitteet, etenemisvaiheet, sidosryhmät ja kehittämis- tai tutkimusmenetelmät. (Salonen ym. 2017, 60.)

Ennen opinnäytetyön toteuttamista tehdään yhteistyösopimus toimeksiantajan kanssa. Siinä sovitaan muun muassa aiheesta ja aikataulusta, tausta-aineistosta, omistus- ja käyttöoikeuksista, salassa pidettävästä aineistosta, vastuusta ja vastuunrajoituksista sekä tarvittaessa henkilötietojen käsittelystä. (Arene 2020, 6.) Samalla yhteistyöorganisaatiolta haetaan tutkimuslupaa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta).

Opinnäytetyösuunnitelman valmistumisen ja hyväksymisen jälkeen opinnäytetyösuunnitelma lähetettiin toimeksiantajapäiväkodin johtajalle, ja organisaatiolta haettiin tutkimuslupaa. Tutkimuslupa saatiin ja yhteistyösopimus allekirjoitettiin. Sopimuksessa sovittiin muun muassa siitä, että opinnäytetyöprosessissa ei käsiteltäisi henkilötietoja, sillä sille ei olisi ollut kehittämistyön kannalta tarvetta.

Vaikka opinnäytetyösuunnitelma oli jo hyväksytty, opinnäytetyön tuloksena syntyvän tuotoksen tarkka muoto ei ollut vielä selvillä – ajatuksena oli aluksi luoda opas kiusaamisen ehkäisyyn. Myöskään tutkimusmenetelmää ei ollut vielä tässä vaiheessa lyöty lukkoon.

Alustavana ideana oli tehdä työntekijöille kysely, jolla huomioitaisiin työntekijöiden osallisuus tuotoksen suunnittelussa. Salosen ym. (2017, 62) mukaan toteutusvaiheessa edetään laaditun suunnitelman mukaisesti, mutta on yleistä, että suunnitelmat tarkentuvat toteutuksen edetessä.

Tuotoksen toteuttamiseen saatiin uusi idea, kun opinnäytetyön tekijä kuuli opinnäytetyön ohjaustiimissä toisen opiskelijan omalle työpaikalleen laatimasta kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta. Opiskelijakollega kertoi suunnitelman saaneen hyvän vastaanoton ja toimineen hyvin hänen työpaikassaan kiusaamisen ehkäisyn työvälineenä. Keskustelun innoittamana opinnäytetyön tekijä alkoi etsiä tietoa kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta ja alkoi pohtia, olisiko kyseinen toimintamalli sopiva toimeksiantajapäiväkodin tarpeisiin. Asiaa tutkittaessa huomattiin, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmia on tehty useiden kuntien ja kaupunkien varhaiskasvatukseen. Esimerkiksi Kempeleen ja Joroisten varhaiskasvatuksen verkkosivuilta on löydettävissä kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmat (Kempeleen kunta 2019; Joroisten kunta 2020). Suunnitelmia on tehty myös ammattikorkeakoulutason opinnäytetöinä. Suunnitelmiin tutustumalla toimintamallista saatiin uutta ymmärrystä. Päiväkodin johtajalta kysyttiin, sopisiko tuotoksen muodoksi kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma. Idea hyväksyttiin.

Tämän opinnäytetyön aikana pyrittiin keskustelemaan dialogisesti prosessin eri vaiheissa, jotta saatiin varmistettua työn eteneminen suuntaan, johon kaikki osapuolet olisivat tyytyväisiä. Salosen ym. (2017, 61) mukaan dialoginen keskustelu on avointa keskustelua, jolla tavoitellaan yhteisymmärrystä. Dialogisuudesta on hyötyä organisaatioiden kehittämistöiminnassa, kun tavoitteena on löytää uusia toimintatapoja. Aito dialogisuus mahdollistaa ihmisten luovuuden, motivaation ja osaamisen saamisen käyttöön.

Toteutusvaihe

Toteuttamisvaiheessa suunnitelmallisuutta, yhteistoiminnallisuutta ja tavoitteiden saavuttamista voidaan edistää esimerkiksi vertaiskehittämällä, kokeilevalla toiminnalla tai työpajamenetelmällä (Salonen 2017, 62). Kehittämisprosessissa oli tavoitteena huomioida työyhteisön osallisuus. Tutkimusmenetelmäksi valittiin ideointityöpaja, joka pidettäisiin päiväkodin viikkopalaverin yhteydessä. Idea työpajamenetelmän käyttämisestä syntyi opinnäytetyön ohjaustiimissä, kun pohdittiin vaihtoehtoja perinteiselle kyselylle. Työpajamenetelmä valittiin, koska sen avulla saataisiin työntekijöiden ääni kuuluviin siinä, minkälaisia asioita he toivoisivat kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman sisältävän. Lisäksi työpajamenetelmällä saataisiin vastaukset nopeammin kuin esimerkiksi perinteisellä kyselyllä. Varasuunnitelmana oli kuitenkin kysely siltä varalta, että työpajan järjestäminen tai palaveriin

osallistuminen ei olisi jostain syystä onnistunut. Työpajan eteneminen ja tulokset kuvataan luvuissa 5.3 ja 5.4.

Kehittämistyön toteutusvaiheessa on tärkeää tehdä paljon muistiinpanoja ja luoda materiaaleja työskentelyn tueksi. Materiaalit dokumentoidaan huolellisesti ja niihin palataan viimeistään arviointivaiheessa. (Salonen ym. 2017, 62.) Kehittämishankkeessa tuotettujen materiaalien analysointi on pääperiaatteiltaan samanlaista kuin tutkimustyössäkin, mutta kehittämishankkeessa tuotetun materiaalin käsittely- ja analysointitapoja ei kuitenkaan esitetä raportissa yhtä perusteellisesti. Esittelyn tulee silti olla tuotoksen ja kehittämistyön arvioinnin kannalta riittävän selkeää. (Salonen 2013, 24.) Toteutusvaiheen materiaalien käsittelyssä kiinnitettiin huomiota eettisyyteen ja huolellisuuteen.

Tulokset ja tuotos

Toteutusvaiheen jälkeen seuraa tulokset ja/tai tuotos. Ne kuvaavat kehittämistoiminnassa saavutettuja hyötyjä ja toiminnan muutoksia. Tärkeää on huomioida muutoksesta mahdollisesti hyötyvien henkilöiden näkemykset tuloksista ja muutoksista. (Salonen ym. 2017, 63.) Toiminnallisen opinnäytetyön tuloksena syntyneestä tuotoksesta kerrotaan luvussa 6.

Arviointivaihe

Arviointivaihe on eritelty omaksi vaiheekseen, mutta arvioinnin voidaan ajatella kuuluvan kehittämistyön kaikkiin vaiheisiin. Prosessin eri vaiheissa arvioitavia asioita voivat olla esimerkiksi toteuttamissuunnitelma, alustava tulosten arviointi sekä kehittämistoiminnan vaikutukset. Arviointia voidaan tehdä itsearviointina sekä ulkoisena arviointina ja vertaisarviointina. (Salonen ym. 2017, 64.)

Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuriin kuuluu oppiva yhteisö, jonka tunnuspiirteitä ovat jatkuva toiminnan arviointi ja kehittäminen, itsensä haastaminen sekä omien vahvuuksien tunnistaminen ja hyödyntäminen. Henkilöstöä kannustetaan itsearviointiin, tiedon ja osaamisen jakamiseen sekä ammatilliseen kehittymiseen. Sovittujen tavoitteiden pohtiminen, oman työn säännöllinen arviointi sekä eri sidosryhmiltä saatu palaute edistävät yhteisön oppimista – samoin kuin kehittämistyöstä, arvioinneista sekä tutkimuksesta saadun tiedon hyödyntäminen. (OPH 2018, 29.)

Opinnäytetyön eri vaiheissa pyrittiin riittävän usein arvioimaan kehittämistyötä ja sen etenemistä. Arviointia on tehty itse ja eri sidosryhmien kanssa. Väliarviointien avulla saatiin muun muassa korjausehdotuksia, vahvistusta tehdyille valinnoille sekä uusia näkökulmia työn jatkamiseen. Tässä opinnäytetyössä arvioidaan kehittämisprosessin tuloksena syntyneitä tuotosta luvussa 6.3. Kehittämisprosessin onnistumista pohditaan työn yhteenvedossa, luvussa 7.

Päättämisvaihe, tulosten levitys ja implementointi

Kehittäminen tulee päätökseen, kun sille asetetut tavoitteet ja tulokset on saavutettu ja loppuraportti on kirjoitettu. Päättämisvaiheessa suunnitellaan vielä, mitä tuloksille tai tuotokselle tapahtuu seuraavaksi: miten niitä aiotaan hyödyntää ja kuinka laajalle niitä aiotaan levittää ja implementoida eli juurruttaa. (Salonen ym. 2017, 66.) Tuotoksen käyttöönottoa pohditaan opinnäytetyöprosessin jälkeen yhdessä toimeksiantajapäiväkodin johtajan kanssa.

Opinnäytetyöprosessin eteneminen

Taulukossa 1 on kuvattuna opinnäytetyön eteneminen vaihe vaiheelta. Taulukko on otsikoitu lineaarisen mallin vaiheiden mukaan. Opinnäytetyöprosessin jokaisessa vaiheessa on muotoiltu teoriapohjaa sekä raportoitu prosessin etenemistä, joten niitä ei ole erikseen kirjoitettu jokaiseen taulukon ruutuun.

Tarvekartoitus ja ideointi		
08/2021	Opinnäytetyölle saatiin aihe, joka perustui työyhteisössä havaittuun tarpeeseen. Tuotoksen muotoa alettiin pohtia.	
Suunnittelu		
09/2021	Opinnäytetyön suunnittelu -opintojakso alkoi. Aihe-ehdotus hyväksyttiin. Teoreettisen tietopohjan kokoaminen aloitettiin.	
10/2021	Opinnäytetyösuunnitelma valmistui ja se hyväksyttiin.	
11/2021	Yhteistyösopimus allekirjoitettiin. Tutkimuslupa myönnettiin. Teorian kokoaminen jatkui. Tuotoksen muodoksi päätettiin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma.	
01/2022	Tuotoksen suunnittelu aloitettiin.	
Käytännön toteutus ja tuotos		
01/2022	Kevään 2021 kyselyn analysointi. Työpaja 12.1. ja tulosten analysointi.	Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatiminen aloitettiin.
02/2022	Teoriapohjan viimeistely ja raportointi.	Tuotos valmistui.
Arviointi		
02/2022	Valmiin opinnäytetyön itsearviointi. Palautus ohjaavalle opettajalle, kielenarvioijalle sekä päiväkodin johtajalle 24.2.	Tuotos annettiin päiväkodin johtajalle sisällön osalta arvioitavaksi 9.2. ja valmis versio 22.2.
Päätämisvaihe		
3/2022	Opinnäytetyön julkaisu Theseuksessa.	Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman käyttöönoton suunnittelu.

Taulukko 1. Opinnäytetyöprosessin eteneminen

5.3 Tutkimuksellisen osuuden toteuttaminen

Toikko ja Rantanen (2009, 89–91) kuvaavat kehittämistoiminnan olevan ennen kaikkea sosiaalinen prosessi, joka edellyttää ihmisten aktiivista osallistumista. Osallistuminen perustuu dialogiin, jonka avulla voidaan tarkastella kehittämistoiminnan perusteita, tavoitteita ja toimintatapoja. Esimerkiksi työntekijöiden osallistaminen lisää sitoutumista toiminnan

kehittämiseen. Toisaalta voidaan ajatella myös niin, että ne, joita kehittäminen koskee, ovat myös oikeutettuja osallistumaan.

Opinnäytetyössä käytettiin tiedonhankintamenetelmänä palaverissa järjestettyä työpajaa. Työpaja valittiin menetelmäksi sen tehokkuuden ja osallistavan luonteen vuoksi. Työpajamenetelmällä oli mahdollista saada tietoa nopeammin kuin esimerkiksi perinteisen kyselyn tai haastatteluiden avulla, sillä se toteutettiin yhden palaverin aikana. Lisäksi työpajan mahdollistamaa keskustelua pidettiin tärkeänä.

Suomalaisessa varhaiskasvatuksessa työskennellään tyypillisesti kolmen henkilön tiimeissä, joihin kuuluu yleensä opettajia ja lastenhoitajia, ja usein myös sosionomeja ja avustajia. Eri ammattiryhmillä on esimerkiksi perustehtäviin liittyvää yhteistä osaamista, mutta myös oman koulutuksen ja työtehtävien kautta saatua erikoisosaamista. Ammattiryhmien erilaisen osaamisen on tarkoitus tukea lasten hyvinvointia ja oppimista mahdollisimman hyvin. (Ranta 2021.) Opinnäytetyön tutkimuksellisessa osuudessa toivottiin työpajaan osallistuvien työntekijöiden erilaisten koulutustaustojen tuovan keskusteluun monipuolisia näkökulmia.

Asiakasperheille keväällä 2021 toteutettu kysely

Työpajassa hyödynnettiin kevään 2021 kyselyn tuloksia muistuttamaan opinnäytetyön lähtökohdista sekä herättämään ajatuksia. Kyselyssä oli viisi kohtaa, jotka sisälsivät avoimia kysymyksiä. Kyselyn avulla haluttiin selvittää muun muassa, minkälaisia asioita huoltajat ja lapset mieltävät kiusaamiseksi, ovatko lapset puhuneet kotona kiusaamisesta ja miten päiväkodissa tulisi huoltajien mielestä reagoida kiusaamiseen. Vastauksia kyselyyn saatiin 26 kappaletta. Kirjoittaja ei ollut itse mukana toteuttamassa kyselyä, ja lisäksi se on aiheeltaan arkaluontoinen. Näiden seikkojen vuoksi kyselyn tulokset käydään raportissa läpi vain siltä osin kuin on oleellista opinnäytetyön raportoinnin kannalta. Saaduista vastauksista poimittiin usein toistuvia vastauksia, ja ne kirjattiin ylös.

Noin puolessa vastauksista huoltaja kertoi lapsen puhuneen kotona itseän tai johonkin toiseen lapseen kohdistuvasta kiusaamisesta. Vanhemmat ilmaisivat haluavansa tietää heti, jos omaa lasta kiusataan tai jos oma lapsi kiusaa. Päiväkodilta toivottiin avoimuutta ja yhteistyötä perheiden kanssa, kiusaamistilanteiden läpikäyntiä sekä sitä, että lapsia opetetaan pyytämään anteeksi ja kertomaan aikuiselle kiusaamisesta. Lisäksi toivottiin välitöntä puuttumista, tarkkailun lisäämistä, kiusaamisen ennaltaehkäisyä sekä nollatoleranssia kiusaamiseen. Kiusaamisen ehkäisyn keinoista moni mainitsi tunne- ja kaveritaitojen harjoittelun. Osa kertoi haluavansa kiusaamistilanteissa olla suoraan yhteydessä myös toisen osapuolen perheeseen. Huoltajat kertoivat keskustelleensa kotona lapsen kanssa kiusaamisesta ja siitä, miten toimitaan oikein. Vastaajista suurin osa kertoi luottavansa henkilökunnan

taitoon puuttua kiusaamiseen, mutta huoli resurssien vähäisyydestä nousi myös esiin. Vastauksissa pohdittiin muun muassa, ehtiikö henkilökunta huomaamaan kaikkia kiusaamislanteita.

Työpaja 12.1.2022

Ennen palaveria opinnäytetyön tekijä luonnosteli työpajan etenemisen tueksi keskustelurungon. Hän tulosti tukimateriaaliksi myös listan, jossa kuvattiin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman hyötyjä sekä toisen listan, jossa kerrottiin, mitä asioita suunnitelman tulisi ainakin sisältää. Lisäksi mukaan otettiin kolmas lista, johon oli koottu opinnäytetyön teoriaperustan pohjalta keskeisiä kiusaamisen ehkäisyn aihealueita. Mukana oli myös Kirveen ja Stoor-Grennerin teos *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa – Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen*. Ideana oli näyttää kirjasta, minkälaisia kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmalomakkeet voivat esimerkiksi olla.

Työpaja pidettiin päiväkodin työntekijöiden yhteisessä palaverissa keskiviikkona 12.1.2022. Palaveriin odotettiin osallistuvan yhden kasvattajan jokaisesta neljästä ryhmästä, mutta osallistujia olikin kaksi ryhmää kohden, yhteensä kahdeksan henkilöä. Osallistujista neljä oli nimikkeeltään varhaiskasvatuksen hoitajia ja neljä varhaiskasvatuksen opettajia. Alun perin päiväkodin johtajan oli myös tarkoitus osallistua, mutta hän estyi tulemasta paikalle. Kuitenkin osallistujien odotettua suurempi määrä oli ilahduttavaa, sillä jopa kaksi kolmasosaa päiväkodin varhaiskasvattajista pääsi osallistumaan työpajaan.

Palaverin alussa käytiin läpi muita yhteisiä asioita, minkä jälkeen loppuaika, noin 20 minuuttia, käytettiin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman työpajaan. Ensin osallistujille kerrottiin, mistä on kyse, eli mitä opinnäytetyö käsittelee ja mikä on sen tavoite ja tarkoitus. Osa henkilökunnasta oli kuullut opinnäytetyöstä aiemmin, mutta eivät kaikki. Työntekijöiltä kysyttiin, oliko kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma käsitteenä heille tuttu. Selvisi, ettei siitä vielä tiedetty kovin paljon.

Työntekijöille kerrottiin, mitä kyseinen suunnitelma tarkoittaa ja mitä se sisältää. Heille kerrottiin, että kyseiselle päiväkodille tehtävään suunnitelmaan koottaisiin ensin lyhyehkö, arviolta noin kuuden sivun pituinen tieto-osio, jonka jälkeen tulisivat suunnitelmalomakkeet sekä ohjeet niiden täyttöön.

Seuraavaksi työntekijöille kerrottiin, miksi heidät oli kutsuttu työpajaan. Opinnäytetyön tekijä kertoi tarvitsevansa kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaa varten toiveita suunnitelman sisällöstä sen perusteella, mistä kiusaamisen ehkäisyyn liittyvistä asioista kasvattajat kokevat tarvitsevansa lisätietoa ja mikä heitä kiinnostaa.

Tässä vaiheessa palattiin vielä aikaisempaan huoltajille tehtyyn kyselyyn, ja osallistujille kerrottiin muutamia esiin nousseita vastauksia. Kyselystä mainittiin, jotta uudemmatkin työntekijät saisivat tiedon kiusaamisen vastaisen työn lähtökohdista toimeksiantajapäiväkodissa. Lisäksi oli tarkoitus muistuttaa, minkälaisia vastauksia kyselyyn oli tullut, ja johdattaa osallistujia pohtimaan asiaa työntekijän näkökulmasta.

Seuraavaksi osallistujat jaettiin kolmeen ryhmään, joista kahdessa oli kolme henkilöä ja yhdessä kaksi henkilöä. Ryhmille jaettiin paperit ja kynät muistiinpanoja varten. Osallistujat saivat nähtäväkseen teorian pohjalta tulostetut listat, jotka kuvasivat sitä, mitä hyötyä kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta parhaimmillaan on ja mitä asioita sen tulisi ainakin sisältää. Opinnäytetyön teoriaperustan pohjalta koottu lista kiusaamiseen ja sen ehkäisyyn liittyvistä aihealueista otettiin myös esille sen varalta, että työpajassa tarvittaisiin ajattelun tueksi vaihtoehtoja. Ryhmiä pyydettiin myös valitsemaan listatuista kiusaamisen ehkäisyn keinoista ne, jotka kiinnostaisivat heitä eniten.

Osallistujilta kysyttiin, saisiko opinnäytetyön tekijä äänittää tulevan yhteisen keskustelun työskentelyn helpottamiseksi. Työntekijöille kerrottiin, että äänitys poistettaisiin heti, kun sen pohjalta olisi tehty muistiinpanot. Lupaa kysyttiin, koska työskentelyssä pyrittiin myös tässä vaiheessa huomioimaan eettisyys (Arene 2020, 5). Lupa äänittämiseen saatiin.

Keskustelu pienryhmissä aloitettiin. Kahdesta kolmen hengen ryhmästä joutui yksi työntekijä poistumaan kesken työpajan, joten jäljelle jäi kolme paria. Kun parit olivat valmiit, heidän kokoamansa ajatukset käytiin läpi ryhmä kerrallaan, ja niistä keskusteltiin yhdessä.

Lopuksi opinnäytetyön tekijä kiitti osallistujia ja kertoi huomioivansa heidän toiveensa tuotoksen suunnittelussa parhaansa mukaan. Heti palaverin jälkeen äänitetty keskustelu kuunneltiin ja siitä tehtiin muistiinpanot käyttäen tukena pienryhmien työpajassa tekemiä muistiinpanoja.

5.4 Tutkimustulosten tarkastelu

Jo työpajan alussa havaittiin, että työntekijät pitivät kiusaamista ehkäisevää työtä hyvin tärkeänä ja olivat innostuneita kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta. Yleisessä keskustelussa tuli puheeksi se, että välillä lasten ja aikuisten näkemykset kiusaamisesta ovat eriäviä, ja tuntuu, että lapset mieltävät melkein kaiken kiusaamiseksi. Joskus saatetaan esimerkiksi tulla sanomaan jonkun kiusaavan silloinkin, kun kyseinen henkilö ei ole edes paikalla.

Yhteisen keskustelun perusteella saatiin vahvistus sille, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman tieto-osion tulisi olla riittävän lyhyt ja helposti luettava, jotta kaikki ehtisivät perehtyä siihen. Kaikki ryhmät olivat yhtä mieltä siitä, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa

tulisi olla perustietoa kiusaamisesta – kiusaamisen määritelmä, kiusaamiseen liittyvät roolit, kiusaamisen muodot ja konkreettiset kiusaamistilanteet kiinnostivat kasvattajia. Myös kiusaamisen ilmeneminen eri ikäryhmissä mainittiin.

Työntekijät toivat esille myös sen tärkeyden, että kiusaamisen ehkäisyssä huomioitaisiin sekä lapsen, työntekijän että vanhempien näkökulma. Se, että lapsilla ja aikuisilla on mahdollisesti erilaisia näkemyksiä siitä, mitä kiusaaminen on, tuli vielä uudestaan esille. Kotien ja päiväkodin välisen yhteistyön merkitystä painotettiin. Toivottiin, että päiväkodin lisäksi myös kotona puhuttaisiin kiusaamisesta.

Henkilökunnan yhteisestä linjasta keskusteltiin. Kasvattajat pitivät tärkeänä, että heillä olisi yhteinen linja ensinnäkin siinä, mitä lapset saavat tehdä ja mitä eivät. Lisäksi kiusaamiseen puuttumiseen sekä seuraamukseen kaivattiin yhdenmukaista ohjeistusta.

Vanhempien osallisuus ja heille keväällä 2021 teetetty kysely mainittiin. Työntekijöiltä tuli ehdotus, että kysely ja vanhempien vastaukset tulisivat jollakin tavalla näkyviin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa.

Kiusaamisen ehkäisyn keinoista kiinnostusta herättivät erityisesti tunne- ja kaveritaidot, lämmin vuorovaikutus, lapsen itsetunnon vahvistaminen, yhteistyö huoltajien kanssa sekä kiusaamista ehkäisevät toimintamallit. Toimintamalleihin toivottiin myös koulutuksia henkilökunnalle. Lopuksi esiin nousi vielä lasten osallisuus ja se, että lapset otetaan mukaan kiusaamisen ehkäisyyn.

6 Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

6.1 Tuotoksen suunnittelu

Tuotoksen suunnittelussa on käytetty ohjenuorana teosta Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen (Kirves & Stoor-Grenner 2010a). Sisältöä on osittain valikoitu siten, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma sisältäisi asiat, joita siinä kuuluu edellä mainitun oppaan mukaan olla. Sen lisäksi ajankohtaisen kirjallisuuden perusteella kootusta opinnäytetyön teoreettisesta tietopohjasta on poimittu suunnitelmaan kiusaamisen ehkäisyn kannalta tärkeiksi todettuja aihealueita. Tärkeimpänä sisältöön vaikuttivat kuitenkin työpajan avulla kerätyt varhaiskasvattajien toiveet, ajatukset ja näkemykset, koska kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma tulee juuri heidän käyttöönsä.

Toimeksiantajapäiväkodin johtaja ei pystynyt osallistumaan työpajaan, joten työpajan ja siitä saadun aineiston läpikäynnin jälkeen hänelle lähetettiin sähköpostiviesti. Siinä kerrottiin työpajan kulusta ja sen avulla saadusta aineistosta. Johtajalta kysyttiin myös, olisiko hänellä ideoita kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan, ja miltä työpajassa syntyneet ideat hänestä kuulostivat. Päiväkodin johtaja kertoi olevansa tyytyväinen ja kehotti jatkamaan kirjoittajan esittämän suunnitelman mukaisesti.

6.2 Tuotoksen esittely

Toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena syntyi kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma toimeksiantajapäiväkodille. Suunnitelma koostuu kansilehdestä, alkusanoista, sisällysluettelosta, 16 sivusta ja lähdeluettelosta. Tuotoksen sisältö esitellään otsikko kerrallaan, ja valintoja perustellaan työn tutkimuksellisen osuuden tuloksilla sekä opinnäytetyöhön kootulla teorialla.

Alkusanat

Työpajassa toivottiin, että kevään 2021 kysely näkyisi jollain tavalla kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa. Kyselystä mainitaan kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman alkusanoissa. Alkusanoihin poimittiin myös kiusaamisen ehkäisyä käsittelevät katkelmat Varhaiskasvatusta ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista. Nämä katkelmat muistuttavat siitä, miten tärkeää kiusaamisen vastainen työ on ja mitkä periaatteet työtä ohjaavat. Alkusanoissa kerrotaan myös, mitä hyötyä kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta on. Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010a) mukaan kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma muun muassa lisää tietoisuutta kiusaamisesta, sitouttaa henkilökuntaa sekä auttaa kiusaamista ehkäisevän työn arvioinnissa. Lopuksi lukijalle kerrotaan lyhyesti, mitä suunnitelma sisältää, milloin suunnitelmalomakkeet on tarkoitus täyttää, ja milloin suunnitelmaa arvioidaan.

Mitä kiusaaminen on?

Työpajamenetelmällä saatiin selville, että toimeksiantajapäiväkodin työntekijät toivoivat kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman sisältävän tietoa kiusaamisesta: sen määrittelystä, rooleista, sekä kiusaamisen konkreettisesta ilmenemisestä. Siksi näistä asioista kerrotaan suunnitelman kolmella ensimmäisellä tietosivulla. Työpajassa tuli esiin myös se, että työntekijöillä ja lapsilla on usein erilaiset näkemykset siitä, mikä on kiusaamista. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa kehotetaan ottamaan asia esille lasten kanssa, ja käymään yhdessä läpi, mikä on kiusaamista ja mikä ei. Uskotaan, että kiusaamisen määrittely tuotoksessa auttaa henkilökuntaa kiusaamisen määrittelyssä myös lasten kanssa.

Henkilökunta toivoi myös tietoa siitä, miten kiusaaminen ilmenee päiväkodissa eri ikäryhmissä. Tästä asiasta opinnäytetyön teoriaosuudessa ei ollut vielä tietoa, joten sitä alettiin etsiä. Varsinaisesti kuvausta siitä, miten esimerkiksi kolmevuotias kiusaa verrattuna viisivuotiaaseen, ei löytynyt. Siitä syystä tähän kysymykseen päätettiin soveltaa tietoa siitä, minkälaista pienen lapsen vuorovaikutus tyypillisesti on, tai miten vuorovaikutuksen haasteet ilmenevät lapsen käyttäytymisessä.

Kuten Ahonen ja Roos (2021) toteavat, varsinkin alle kolmevuotiaille lapsille tunteet ovat ennakoimattomia, ja ne voivat ottaa lapsen valtaansa. Hallitsematon tunne purkautuu usein kehollisesti. Onkin tavallista, että 2–3-vuotias lapsi esimerkiksi puree tai ottaa lelun toisen kädestä eikä ymmärrä asiaa toisen kannalta (MLL 2017).

Kiusaamisen ehkäisy

Seuraavaksi Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa alkaa kiusaamisen ehkäisyn keinojen käsittely. Alussa on yleisellä tasolla asiaa kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdista sekä tiimityön merkityksestä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on tukea lasten vertaissuhteita ja yhteisön hyvinvointia. Henkilöstöllä on tärkeä rooli lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun ja kehittymisen tukemisessa. Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa leikkiin liittymisen ja toisten huomioon ottamisen opettelua, kuten Repo (2015) ja Haapsalo ym. (2020) toteavat.

Teoriaperustasta nousee myös vahvasti esille se, miten kasvattajatiimin hyvinvointi ja toimiva yhteistyö on merkittävä tekijä koko lapsiryhmän ilmapiirille ja vuorovaikutukselle (Ahonen 2017; Ranta 2021). Lapset ottavat myös esimerkkiä aikuisilta, ja tämä kannattaakin huomioida mahdollisuutena antaa positiivinen malli muita kunnioittavasta käyttäytymisestä.

Kiusaamisen ehkäisyn keinoista henkilökuntaa kiinnostivat erityisesti lämmin vuorovaikutus, lapsen minäkuvan vahvistaminen, tunne- ja kaveritaidot, lapsen osallisuus, yhteistyö huoltajien kanssa sekä kiusaamisen ehkäisyä tukevat toimintamallit. Kaikki edellä mainitut aiheet sisällytettiin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan.

Sensitiivinen aikuinen lämpimän vuorovaikutuksen mahdollistajana -otsikon alla kuvaillaan, minkälaista on lämmin vuorovaikutus ja mitä sensitiivisyys tarkoittaa.

Lapsen minäkuvan vahvistaminen -otsikon alla kerrotaan, miten arkisissa tilanteissa voidaan huomioida lapsen minäkuvan myönteinen vahvistaminen. Keinoja ovat esimerkiksi kiittäminen, kehuminen ja kannustaminen sekä aikuisen lempeä suhtautuminen itseensä.

Työpajassa käydyn keskustelun perusteella päiväkodilta ja sen kasvattajilta toivottiin yhteistä linjaa siihen, mitä saa tehdä ja mitä ei. Opinnäytetyön tekijä löysi vielä työpajan jälkeen sopivaa teoriatietoa kasvattajien yhteistyöstä liittyen rajoihin ja sääntöihin. Koska yhteisestä linjasta puhuttiin työpajassakin rajoja ja sääntöjä sivuten, päätettiin myös tuotokseen lisätä otsikko *Rajat ja säännöt lapsen hyvinvoinnin tukena*. Lisäksi kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma kokonaisuudessaan tavoittelee yhteistä linjaa kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen niin yksikkötasolla kuin ryhmätasollakin.

Tunne- ja kaveritaitoja toivoivat jo huoltajat kevään 2021 kyselyssä, ja sen lisäksi aihetta pitivät tärkeänä myös työpajaan osallistuneet työntekijät. Tässä luvussa kerrotaan lyhyesti muun muassa tunnetaidoista, kaveritaidoista ja itsesäätelystä.

Edellä mainittujen kiusaamisen ehkäisyn keinojen lisäksi tuotokseen valittiin *Aikuisen osallistuminen leikkiin ja leikin havainnointi*, koska aihepiiri havaittiin teorian perusteella merkitykselliseksi kiusaamisen ehkäisyssä. Leikki on jo varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan keskeinen toimintatapa varhaiskasvatuksessa. Ryhmässä leikkiminen opettaa lapsille muun muassa tunteiden säätelyä ja toisten ihmisten huomioonottamista. Se myös vahvistaa yhteisöllisyyttä ja myönteistä ilmapiiriä.

Repo (2015) muistuttaa suurimman osan kiusaamistilanteista tapahtuvan lasten vapaassa leikissä ja kertoo, että leikkiä havainnoimalla saadaan tietoa lasten välisestä vuorovaikutuksesta, ryhmän dynamiikasta ja esimerkiksi kiusaamisen riskitekijöistä. Havainnoinnin tärkeyden vuoksi kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan on koottu lukuvinkeiksi neljä teosta, joissa on lisää tietoa havainnoinnista ja esimerkiksi kaveritaitojen havainnoinnin malleja.

Yhteistyö huoltajien kanssa on tehty näkyväksi kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa, koska työntekijät toivoivat sitä työpajassa, ja koska myös huoltajat pitivät päiväkodin ja kotien välistä yhteistyötä tärkeänä vuoden 2021 kyselyn perusteella. Lisäksi Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010a) oppaassa kehoitetaan siihen, että yhteistyö huoltajien kanssa tehdään

suunnitelmassa näkyväksi. Tämän otsikon alla kerrotaan muun muassa, että vanhemmat sitoutuvat kiusaamisen ehkäisyyn parhaiten silloin, kun heidät osallistetaan siihen, kuten Repo (2015) toteaa.

Lapsen osallisuudesta kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa kerrotaan, mitä myönteisiä vaikutuksia lasten osallistamisella on ja millä keinoin sitä voidaan edistää. Lisäksi henkilökuntaa kehoitetaan pohtimaan, miten lasten osallisuus voidaan tehdä näkyväksi kiusaamisen ehkäisyssä. Pohdintatehtävään tuli ajatus työpajasta. Työntekijät pitivät tärkeänä, että lapset otetaan mukaan kiusaamisen ehkäisyyn, joten seuraava askel on pohtia yhdessä, millä keinoilla se konkreettisesti tehdään.

Päiväkodin arvot mainitaan kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa, ja samalla päiväkodin henkilökuntaa kehoitetaan pohtimaan, miten arvot voidaan tehdä näkyviksi kiusaamisen ehkäisyssä. Kirveen & Stoor-Grennerin mukaan kiusaamisen ehkäisy lähtee liikkeelle arvokeskustelusta. Tavoitteena on se, että henkilökunta pohtii arvoja kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta ja pääsee yhteisymmärrykseen kiusaamisen vastaisen työn tavoitteesta. Tuotoksen viimeistelyvaiheessa tästä lisättiin vielä maininta alkusanoihin.

Kiusaamiseen puuttuminen

Kiusaamiseen puuttuminen -otsikon alla käsitellään kiusaamisen huomaamista, kiusaamisen ja konfliktin eroja, seuraamuksia sekä kiusaamisen seuranta. Tässä kohdassa muistutetaan myös, että kaikkien lasten ei ole helppo kertoa asioista tai ymmärtää niitä sanallisesti. Tämän takia tulee huomioida myös esteettömän viestinnän välineet, kuten kuvat tai piirtäminen, joista Merikoski ja Pihlaja (2018) kertovat. Kiusaamiseen puuttuminen on Kirveen ja Stoor-Grennerin oppaan mukaan oleellinen osa kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaa, ja sille on varattu oma ruutunsa myös suunnitelmalomakkeissa.

Osallistavia kiusaamisen ehkäisyä tukevia toimintamalleja

Työpajassa ilmaistiin kiinnostusta myös erilaisiin kiusaamisen ehkäisyä tukeviin toimintamalleihin. Tähän suunnitelmaan valittiin kolme toimintamallia: MiniVerso, PIKI-toimintamalli sekä Päiväkotirauha ja Eskarirauha. Toimintamallien valinnassa pidettiin tärkeänä niiden osallistavaa luonnetta varsinkin, kun varhaiskasvattajat itsekin toivoivat kaikkien osapuolten osallisuutta kiusaamisen ehkäisyssä.

Miniverson tarkoitus on vahvistaa lapsen oikeuksia ja osallisuutta riitatilanteissa. Toimintamallissa MiniVerso-koulutuksen saanut kasvattaja auttaa lapsia itse löytämään ratkaisuja ristiriitoihinsa. (Suomen sovittelufoorumi ry.) PIKI-toimintamallissa ovat osallisina ammattikasvattajien ja lasten lisäksi myös huoltajat. PIKIn jokainen teema sisältää materiaalia myös kotiväelle. Materiaali voidaan kopioida ja lähettää lasten mukana kotiin. PIKI-materiaalista

löytyy myös vinkkejä muun muassa yhteistyöhön huoltajien kanssa sekä vanhempainiltoihin. (Haapsalo ym. 2020.) Myös Päiväkotirauha on toimintamalli, joka osallistaa lapset, työntekijät ja kotiväen yhteiseen kiusaamista ehkäisevään työhön (MLL 2018a).

Päiväkodin ja ryhmien kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomakkeet

Ennen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman lomakepohjia on *ohjeet lomakkeiden täyttöön*. Ohjeissa kerrotaan, miten lomakkeiden eri ruudut täytetään. Lisäksi kehoitetaan henkilökuntaa miettimään, missä vaiheessa kiusaamisen dokumentointi olisi hyvä aloittaa, miten dokumentointia tehdään, missä dokumentit säilytetään ja kuka dokumentoi. Henkilökuntaa ohjeistetaan myös päättämään, miten suunnitelmasta tiedotetaan huoltajille, työntekijöille sekä uusille työntekijöille. Kirveen ja Stoor-Grennerin mukaan kiusaamistilanteiden dokumentointi ja suunnitelmasta tiedottaminen ovat sellaisia asioita, joista tulee päättää kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa.

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman lopussa on vielä päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomake sekä ryhmäkohtainen suunnitelmalomake. Lomakkeet on mukailtu Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010a, 56) teoksesta.

6.3 Tuotoksen arviointi

Lähes valmis tuotos lähetettiin päiväkodin johtajalle 9.2.2022, jotta hän voisi antaa palautetta kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman sisällöstä. Johtajalta kysyttiin myös, oliko tuotos mahdollisesti liian pitkä. Johtaja ilmaisi olevansa erittäin tyytyväinen tuotokseen. Hänen mielestään sivuja ei ollut liikaa, sillä niissä oli ainoastaan tärkeää asiaa. Täysin valmis kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma lähetettiin päiväkodin johtajalle 22.2.2022, ja myöhempänä ajankohtana tuotoksesta ja sen ulkoasusta saadaan vielä yksityiskohtaisempaa palautetta.

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisessa pidettiin tärkeänä työntekijöiden osallisuutta. Suunnitelmaan saatiin koottua pääasiassa kaikki henkilökunnan työpajassa toivotut asiat. Myös asiakasperheiden ääni näkyy suunnitelmassa. Näin ollen osallisuuden toteutumiseen voidaan olla tyytyväisiä.

Tuotokseen tuli enemmän sivuja kuin oli tarkoitus. Sisältöä ei kuitenkaan alettu karsia, sillä kuten edellä mainittiin, päiväkodin johtaja ei pitänyt sitä tarpeellisena. Myöskään sivumäärän pienentämistä tiivistämällä tekstiä pienempään tilaan ei pidetty hyvänä ajatuksena, sillä se olisi vaikuttanut negatiivisesti tekstin luettavuuteen ja tuotoksen ulkoasuun. Vaikka sivuja on määrällisesti melko paljon, niistä on helppo löytää tärkeimmät kohdat muun muassa otsikoiden ja korostettujen kohtien avulla. Tuotoksesta ja sen käytettävyydestä on tarkoitus vielä pyytää palautetta päiväkodin henkilökunnalta.

7 Yhteenveto ja pohdinta

7.1 Eettisyyden ja luotettavuuden pohdinta

Opinnäytetyöprosessissa noudatetaan ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettisiä suosituksia. Niiden mukaan opinnäytetyön tekijän on hallittava prosessissaan hyvä tieteellinen käytäntö, tieteellisen käytännön vastuut, ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen yleiset periaatteet sekä eettisen ennakoarvioinnin lähtökohdat, tarpeellisuus ja ennakoarviointimenetely. (Arene 2020, 5.)

Eettisyys on huomioitu opinnäytetyön eri vaiheissa. Jo opinnäytetyön yhteistyösopimusta tehtäessä sovittiin, että opinnäytetyössä ei kerätä tai käytetä missään vaiheessa henkilötietoja. Samalla sovittiin myös, että toimeksiantajan nimeä ei mainittaisi opinnäytetyöraportissa. Työpajassa kysyttiin lupa keskustelun äänittämiselle, ja muistiinpanoja tallennettaessa säilytettiin osallistujien anonymiteetti. Äänitetty keskustelu poistettiin sopimuksen mukaan, kun sitä ei enää tarvittu.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksen mukaisesti opinnäytetyössä noudatetaan rehellisyyttä sekä yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta kaikissa työn vaiheissa. Muiden tutkijoiden tekemää työtä kunnioitetaan viittaamalla heidän julkaisuihinsa asianmukaisella tavalla. Lisäksi opinnäytetyö suunnitellaan ja toteutetaan ja siitä raportoidaan sekä siinä syntyneet tietoaineistot tallennetaan tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta.)

Lähteet on valittu siten, että ne ovat pääasiassa mahdollisimman uusia ja ajankohtaisia julkaisuja. Kirveen ja Stoor-Grennerin (2010a) teos kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisesta on opinnäytetyön tekohetkellä lähes 12 vuotta vanha. Asia on huomioitu siten, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan on sisällytetty tuoreempaa näkökulmaa muista, uudemmista lähteistä. Lähteiden valinnassa on kiinnitetty huomiota myös siihen, että ne ovat asiantuntijoiden kirjoittamia teoksia. Tutkimuksista on käytetty lähteinä ainoastaan väitöskirjatason tutkimuksia. Julkaisuihin viitataan opinnäytetyössä ammattikorkeakoulun ohjeiden mukaisesti.

Opinnäytetyöt tarkistetaan plagiointitunnistusjärjestelmässä ennen niiden lähettämistä tarkastajille arvioitaviksi (Arene 2020, 7). Myös tämä opinnäytetyö tarkistetaan ammattikorkeakoulun plagiointitunnistusjärjestelmän avulla.

Toikko ja Rantanen (2009, 121-125) toteavat, että kehittämistoiminnassa luotettavuus tarkoittaa ennen kaikkea käyttökelpoisuutta. Sen lisäksi, että kehittämisen yhteydessä syntyvä tieto on todenmukaista, sen tulee olla myös hyödyllistä. Tulosten kannalta luotettavuutta

voidaan arvioida pohtimalla, ovatko kehittämisprosessin seurauksena syntyneet tulokset hyödynnettäviä. Myös reliabiliteetin (luotettavuuden) ja validiteetin (pätevyyden) käsitteitä on mahdollista soveltaa kehittämistoiminnan luotettavuuden arviointiin, mutta toisaalta laadullisessa tutkimuksessa ne on pyritty korvaamaan vakuuttavuuden käsitteellä. Vakuuttavuuden osoittaminen on sitä, että tutkimusta koskevat valinnat ja tulkinnat tehdään näkyviksi.

Tässä opinnäytetyöprosessissa kehittämistyön aikana syntynyt tieto on ollut käyttökelpoista. Kevään 2021 kyselyn tuloksia on pystytty hyödyntämään työpajassa, ja näistä molemmista saatua tietoa on pystytty hyödyntämään kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisessa. Tutkimuksellisen osuuden kulku, tulokset sekä tuotoksen toteuttaminen on pyritty kuvaamaan riittävän tarkasti ja perustellusti. Kehittämistyön tuloksena syntyneitä tuotosta voidaan myös pitää käyttökelpoisena, joskin käytettävyyden arviointiin tarvitaan vielä todellisten käyttäjien näkemyksiä.

7.2 Kehittämistoiminnan pohdinta

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tarjota Lahdessa sijaitsevan yksityisen päiväkodin henkilökunnalle keinoja ja menetelmiä tunnistaa kiusaaminen, puuttua siihen ja ennaltaehkäistä sitä. Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma päiväkodin henkilökunnan työvälineeksi.

Työn tutkimuksellisessa osuudessa kerättiin toimeksiantajapäiväkodin työntekijöiltä toiveita kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman sisältöön. Menetelmänä käytettiin työpajaa. Päiväkodissa keväällä 2021 toteutettua kiusaamiskyselyä hyödynnettiin työpajassa ajatusten herättäjänä. Kyselyn perusteella vanhemmat toivoivat päiväkodilta avoimuutta ja yhteistyötä kiusaamiseen liittyvissä asioissa. Henkilökunnalta toivottiin myös välitöntä kiusaamiseen puuttumista sekä kiusaamistilanteiden läpikäyntiä lasten kanssa. Kiusaamisen ehkäisy esimerkiksi tunne- ja kaveritaitoihin panostamalla koettiin tärkeäksi.

Työntekijät toivoivat kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman sisältävän teoretietoa kiusaamisesta – sen määritelmästä, rooleista, muodoista sekä kiusaamisen ilmenemisestä päiväkodeissa. Kiusaamisen ehkäisyn keinoista työntekijöitä kiinnosti esimerkiksi tunne- ja kaveritaidot, yhteistyö vanhempien kanssa, lämmin vuorovaikutus sekä lasten osallisuus. Koko päiväkodin yhteistä linjaa kiusaamisen ehkäisyssä pidettiin tärkeänä.

Tuotoksena syntyi tavoitteen mukaisesti kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma. Se sisältää tietoa kiusaamisesta, kiusaamisen ehkäisyn keinoista sekä kiusaamiseen puuttumisesta. Tuotoksen lopussa on päiväkotikohtainen ja ryhmäkohtainen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomake, joiden tarkoitus on toimia henkilökunnan työvälineinä kiusaamisen

ehkäisyssä. Lomakkeet täytetään toimintakauden alussa ja niitä päivitetään ja arvioidaan tarvittaessa, henkilökunnan yhdessä sopimina ajankohtina. Lomakkeiden täyttöön on myös ohjeet kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa.

Kehittämistoimintaa arvioidessa pohditaan kriittisesti kehittämistoiminnan onnistumista suhteessa sen tavoitteisiin. Voidaan miettiä esimerkiksi, mitkä ovat toiminnan vaikutukset henkilöstölle ja muille sidosryhmille. Kehittämistoiminta on myös oppimisprosessi, joten on hyvä arvioida, mitä opittiin ja missä epäonnistuttiin. (Salonen ym. 2017, 64–65.)

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman uskotaan toimivan hyvänä työvälineenä toimeksiantajapäiväkodin kiusaamista ehkäisevässä työssä. Suunnitelma perustuu kattavaan, asiantuntijoiden kirjoittamista teksteistä koottuun teoriaperustaan, joten se sisältää luotettavaa tietoa. Työntekijät saivat vaikuttaa suunnitelman sisältöön, mikä voi motivoida heitä myös sen käyttämiseen. Koko päiväkodin yhteisen toimintamallin avulla kiusaamisen vastaiseen työhön tulee johdonmukaisuutta. Työntekijät sopivat yhdessä, millä konkreettisilla keinoilla kiusaamista ehkäistään ja millä keinoilla siihen puututaan. Tämän uskotaan auttavan niin yksittäistä työntekijää kuin tiimejäkin valintojen tekemisessä kiusaamis- ja konfliktitilanteissa.

Sen lisäksi, että työntekijöiden osallisuus näkyy tuotoksen sisällössä, suunnitelmaa ideotaessa ja laadittaessa pidettiin mielessä myös huoltajien näkemykset. Se, että toimeksiantajapäiväkodille on laadittu kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma, merkitsee lasten vanhemmille varmasti paljon. Sen jälkeen, kun kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman käyttöönotosta on päätetty, on tärkeää tiedottaa suunnitelmasta koteihin ja pohtia, tuleeko suunnitelma myös vanhempien nähtäville päiväkodissa.

Kehittämisprosessin voidaan sanoa onnistuneen kokonaisuudessaan hyvin, sillä sen tavoitteet saavutettiin. Prosessin aikana opittiin erityisesti paljon siitä, mitä kiusaaminen pienten lasten parissa tarkoittaa ja miten sitä voidaan ehkäistä. Työpajan ohjaus oli myös opinnäytetyön tekijälle uusi asia. Työpajan avulla saatiin riittävästi vastauksia kehittämistyötä ajatellen, mutta joitakin asioita olisi voitu tehdä eri tavalla. Nyt työntekijät tulivat työpajaan ilman tarkempaa ennakkotietoa käsiteltävästä asiasta. Heille olisi voitu etukäteen kertoa opinnäytetyöstä, kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta ja työpajan tavoitteesta, jolloin he olisivat ehtineet miettiä aihetta jo valmiiksi. Tällä tavalla työntekijöiden olisi voinut olla helpompi kertoa, mitä he toivovat. Jos tiimit olisivat ehtineet keskustella aiheesta yhdessä ennen työpajaa, olisi voitu saada jopa koko henkilökunnan näkemykset esiin. Toisaalta joskus voi olla myös parempi, että aihetta ei ehditä miettiä niin paljon, jolloin saadaan poimittua juuri tietyssä hetkessä tulevat ajatukset.

Vaikka kiusaamisen määritelmässä korostetaan usein tekojen tahallisuutta, varhaiskasvatustikäisten lasten kiusaamisen voidaan todeta olevan enemmänkin seurausta puutteellisista vuorovaikutustaidoista. Tulee muistaa, että lapsi kiusaa, koska hän ei kykene ratkaisemaan tilannetta sopivammilla keinoilla. Pääasia ei ole kuitenkaan siinä, onko lapsi kiusannut tarkoituksella ja tiedostaen. Siitä tulee joka tapauksessa toiselle paha mieli, ja asiaan täytyy puuttua. Kun kiusaamiseen puututaan ajoissa, pystytään parhaiten vaikuttamaan siihen, ettei kiusaamisesta aiheudu pysyviä seurauksia.

Sosionomille (AMK) on määritelty kuusi kompetenssia, jotka kuvaavat sitä, mitä ammatillista osaamista heillä tulisi sosiaalialalla työskennellessään olla. Yksi kompetensseista on sosiaalialan eettinen osaaminen, joka sisältää ihmisarvon, tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistämisen. Kriittisen ja osallistavan yhteiskuntaosaamisen kompetenssi pitää sisällään sosiaalisen osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämisen, syrjäytymisen ehkäisyn yhteisöissä ja yhteiskunnassa, osallistavat ja valtaistavat toimintatavat sekä vaikuttamistyön. Asiakastyön osaamisen kompetenssiin kuuluu muun muassa ammatillisen vuorovaikutussuhteen luominen. (SOAMK 2022.)

Tulevana sosionomina opinnäytetyön tekijä pitää tärkeänä myös opinnäytetyössään tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden, osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämistä sekä ammatillisen vuorovaikutussuhteen luomista. Myös tästä syystä kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmassa pyrittiin tekemään näkyväksi osallisuuden, hyvinvoivan yhteisön ja huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön merkitys. Syrjäytymisen ehkäisy on osa opinnäytetyötä jo sen aiheen perusteella.

7.3 Jatkokehittämismahdollisuudet

Opinnäytetyön jälkeen eräs jatkotutkimusaihe voisi olla kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman arvioiminen työntekijän näkökulmasta – tuliko siitä sellainen kuin toivottiin? Suunnitelman käyttöönoton jälkeen voitaisiin myös tutkia sitä, onko suunnitelma ollut kiusaamisen ehkäisyn työvälineenä toimiva ja onko toimintatapa vaikuttanut kiusaamisilmion esiintyvyyteen. Tämän opinnäytetyön tekemisessä huomioitiin työntekijöiden ja huoltajien osallisuus. Seuraavaksi olisi loogista ryhtyä tutkimaan ja kehittämään lasten osallisuutta kiusaamisen ehkäisyssä.

Opinnäytetyön tuloksia on mahdollista hyödyntää toimeksiantajapäiväkodin lisäksi myös muissa varhaiskasvatuksen toimipaikoissa. Vaikka tuotos on koostettu tietyn päiväkodin varhaiskasvattajien toiveiden pohjalta, se sisältää yleisluontoista teoriatietoa ja sopii pienillä muokkauksilla käytettäväksi muissakin päiväkodeissa.

Lähteet

Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ahonen, L. & Roos P. 2021. Untuvikot. Alle 3-vuotiaiden pedagogiikka. Jyväskylä: PS-kustannus.

Airaksinen, T. 2010. Toiminnallisen opinnäytetyön kirjoittaminen. Toiminnallinen opinnäytetyö tekstinä. Viitattu 11.10.2021. Saatavissa <https://www.slideshare.net/TiinaMarjatta/toiminnallinen-ont-tekstina-2010>

Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K. & Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Helsinki: Lasten keskus.

Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Lasten keskus.

Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. PIKI-toimintamalli. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa <http://www.pikitoimintamalli.fi/>

Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvasta lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus

Joroisten kunta. 2020. EI KIUSATA! Joroisten kunnan varhaiskasvatuksen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa <https://www.joroinen.fi/uploads/Sivistystoimi/Varhaiskasvatus/Kiusaamisen%20ehk%C3%A4isyn%20ja%20puuttumisen%20suunnitelma.pdf>

Kananen, J. 2015. Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Näin kirjoitat opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 202.

Kangas, J., Lastikka, A.-L. & Karlsson, L. 2021. Voimauttava varhaiskasvatus. Leikkivä, osallinen ja hyvinvoiva lapsi. Helsinki: Otava.

Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY

Kempeleen kunta. 2019. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa <https://www.kempele.fi/media/tiedostot/varhaiskasvatus-ja-opetus/varhaiskasvatus/liite-8-kiusaamisen-ehkaisyn-ja-puuttumisen-suunnitelma.pdf>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010a. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010b. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto. Viitattu 14.10.2021. Saatavissa <https://cdn.mll.fi/prod/2017/08/01174913/Kiusaavatko-pienetkin-lapset.pdf>

Koivunen, P.-L. & Lehtinen, T. 2016. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Kotimaisten kielten keskus. Hyvän virkakielen ohjeita. Ohjeita ohjeiden tekijöille. Viitattu 11.10.2021. Saatavissa https://www.kotus.fi/ohjeet/hyvan_virkakielen_ohjeita/ohjeita_ohjeiden_tekijoille#alku

Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus

Leskisenoja, E. 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Toteuta käytännössä. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Merikoski, H. & Pihlaja, P. 2018. Puheen ja kielen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Pihlaja P. & Viitala R. (toim.) Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus. 201-221.

MLL. 2017. 2–3-vuotiaan sosiaalinen kehitys. Viitattu 21.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

MLL. 2018a. Päiväkotirauha. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/varhaiskasvattajille/kiusaaminen-paivakodissa/paivakotirauha/>

MLL. 2018b. Eskarirauha. Viitattu 14.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/kouluille-ja-oppilaitoksille/koulurauha/eskarirauha/>

MLL. 2021a. Kiusaaminen. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/kiusaaminen/>

MLL. 2021b. Kuka kiusaa? Ketä kiusataan? Viitattu 27.1.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/kiusaaminen/kuka-kiusaa-keta-kiusataan/>

- MLL. 2021c. Kiusaamisen seuraukset. Viitattu 10.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/kouluille-ja-oppilaitoksille/kiusaamisen-ehkaiseminen/kiusaamisen-seuraukset/>
- Mäkinen, M. 2017. Minä olen ja kuulun! Lapsen identiteetin tukeminen. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 96–108.
- OPH. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Viitattu 13.10.2021. Saatavissa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Perusopetuslaki 30.12.2013/1267. Finlex. Viitattu 23.2.2022. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131267#Pidm45237816874960>
- Publiva Oy. 2022. Piki tukee sosiaalisten taitojen kehitystä ja tunnetaitojen opettelua. Viitattu 14.2.2022. Saatavissa <https://lastenkeskus.fi/kasvattajan-tueksi/piki-sarja/>
- Pörsti, L. & Gnospelius, M. 2019. Ovara tyttöä. Lapsemme. Mannerheimin lastensuojeluliiton jäsenlehti. Viitattu 8.2.2022. Saatavissa https://cdn.mll.fi/prod/2019/11/15094359/lapsemme4_nettiin.pdf
- Ranta, S. 2020. Positiivinen pedagogiikka suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Rovaniemi. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 283. Viitattu 10.2.2022. Saatavissa https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64412/Ranta_Samuli_Acta%20electronica%20Universitatis%20Lapponiensis%20283.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ranta, S. 2021. Onko tiimityön toimivuus edellytys laadukkaalle varhaiskasvatukselle? Tiimityön merkitys varhaiskasvatuksessa. Tutkittua varhaiskasvatuksesta. Viitattu 17.2.2022. Saatavissa <https://tutkittuavarhaiskasvatuksesta.com/2021/08/27/onko-tiimityon-toimivuus-edellytys-laadukkaalle-varhaiskasvatukselle-tiimityon-merkitys-varhaiskasvatuksessa/>
- Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. 2., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sainio, T., Pajulahti, R. & Sajaniemi, N. 2020. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2014. Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders Be Utilized in Interventions? Theory Into Practice. Vol. 53, 286-292. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa

https://www.researchgate.net/publication/271623426_Participant_Roles_in_Bullying_How_Can_Peer_Bystanders_Be_Utilized_in_Interventions

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Salonen, K., Eloranta, S., Hautala, T. & Kinosh, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 8.10.2021. Saatavissa <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>

Sandberg, E. 2021. Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Skollag 23.6.2010/800. Sveriges riksdag. Viitattu 23.2.2022. Saatavissa https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

SOAMK. 2022. Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit. Viitattu 11.2.2022. Saatavissa <https://www.sosiaalialanamkverkosto.fi/sosiaalialan-tutkinnot-ja-kompetenssit/>

Suomen sovittelufoorumi ry. Sovittelu varhaiskasvatustyksiköiden hyvinvoinnin rakentajana. MiniVerso varhaiskasvatukseen. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/koulutukset/miniverso/>

Suomen Unicef ry. Mikä on lapsen oikeuksien sopimus? Viitattu 13.10.2021. Saatavissa <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus/>

Suomen YK-liitto. Lasten oikeudet. Viitattu 11.10.2021. Saatavissa <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet/lasten-oikeudet>

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampereen yliopisto.

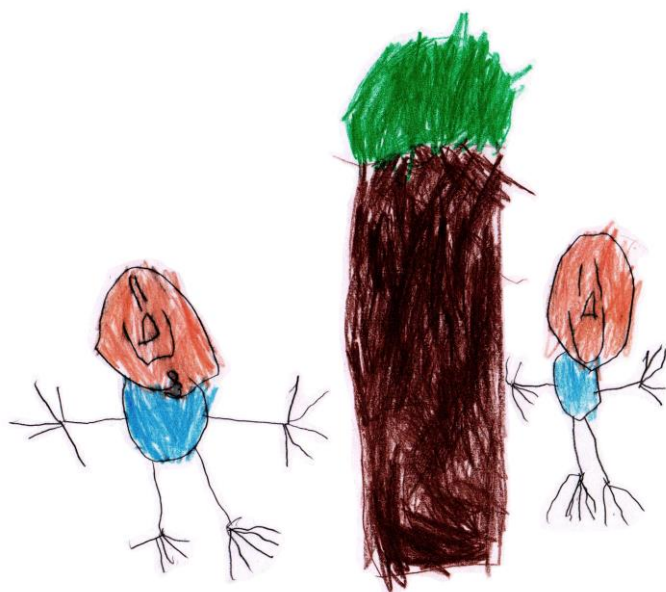
Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Hyvä tieteellinen käytäntö. Viitattu 8.10.2021. Saatavissa <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>

UNESCO. 2019. Behind the numbers: Ending school violence and bullying. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>

Varhaiskasvatuslaki 13.7.2018/540. Finlex. Viitattu 8.10.2021. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540#L4P20>

Vienola, V. 2017. Varhaisvuosien eettinen kasvaminen ja oppiminen. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 158–177.

Liite 1. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

KIUSAAMISEN EHKÄISYN SUUNNITELMA

Taija Piironen

Sisällys

Mitä kiusaaminen on?	1
Kiusaamisen määritelmä	1
Kiusaamisen muodot	2
Kiusaamiseen liittyvät roolit	3
Kiusaamisen ehkäisy	4
Sensitiivinen aikuinen lämpimän vuorovaikutuksen mahdollistajana	4
Lapsen minäkuvan vahvistaminen	5
Rajat ja säännöt lapsen hyvinvoinnin tukena	5
Tunne- ja kaveritaidot	6
Aikuisen osallistuminen leikkiin ja leikin havainnointi	7
Yhteistyö huoltajien kanssa	9
Lapsen osallisuus	9
Kiusaamiseen puuttuminen	10
Osallistavia toimintamalleja kiusaamisen ehkäisyn tueksi	12
Päiväkodin ja ryhmien kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomakkeet	14
Ohjeet suunnitelmalomakkeiden täyttöön	14
Päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma	15
Ryhmäkohtainen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma	16
Lähteet	17

Alkusanat

Tämä on päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma. Se on syntynyt LAB-ammattikorkeakoulun sosionomin (AMK) tutkinnon toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena. Tavoitteena on, että kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma toimii koko päiväkodin henkilökunnan yhteisenä työvälineenä kiusaamista ehkäisevässä työssä.

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma on jatkoa keväällä 2021 toteutetulle kyselylle, jonka avulla karotoitettiin asiakasperheiden näkemyksiä kiusaamisesta päiväkodissa. Vastauksista erottui muun muassa se, että vanhemmat toivoivat päiväkodilta avoimuutta ja yhteistyötä kiusaamiseen liittyvissä asioissa. Henkilökunnalta toivottiin myös välitöntä kiusaamiseen puuttumista sekä kiusaamistilanteiden läpikäyntiä lasten kanssa. Kiusaamisen ehkäisy esimerkiksi tunne- ja kaveritaitoihin panostamalla koettiin tärkeäksi.

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisessa käytettiin ohjenuorana Kirveen ja Stoor-Grennerin teosta *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa – Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen*. Lisäksi sisällön valinnassa huomioitiin työntekijöiden omat toiveet ja tarpeet, joita käsiteltiin työpajamenetelmällä. Ajankohtaisen kirjallisuuden ja tutkimusten perusteella suunnitelmaan valittiin nykypäivänä keskeisinä pidettyjä kiusaamisen ehkäisyn keinoja, joiden kirjoittaja uskoo olevan hyödyksi päiväkodin kiusaamista ehkäisevässä työssä.

Varhaiskasvatustilain mukaan varhaiskasvatusympäristön on oltava kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen. Lasta on suojeltava väkivallalta, kiusamiselta ja muulta häirinnältä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, ettei varhaiskasvatuksessa sallita kiusaamista, väkivaltaa eikä häirintää. Kiusaaminen tunnistetaan, siihen puututaan ja sitä ehkäistään tietoisesti ja suunnitelmallisesti. Kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on tukea lasten vertaissuhteita ja yhteisön hyvinvointia. Kiusaamistilanteista keskustellaan huoltajien kanssa ja niihin etsitään ratkaisuja yhdessä.

Kiusaamisen ehkäisy alkaa siitä, että päiväkodin arvoja pohditaan kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma auttaa lisäämään tietoisuutta kiusaamisilmiöstä. Koko henkilökunnan yhteinen toimintamalli tekee kiusaamisen ehkäisystä johdonmukaista, kun kaikki tietävät, miten toimitaan. Suunnittelussa mukana oleminen motivoi ja sitouttaa. Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma tekee työn arvioimisesta helpompaa ja auttaa myös vahvistamaan vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä.

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma sisältää tieto-osion, päiväkodin yhteisen ja ryhmäkohtaisen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomakkeen sekä ohjeet lomakkeiden täyttöön. Suunnitelmalomakkeet täytetään aina toimintakauden alussa ja niitä päivitetään ja arvioidaan aina tarpeen vaatiessa, yhdessä sovittuina ajankohtina.

Helmikuussa 2022

Taija Piironen

Mitä kiusaaminen on?

Kiusaamisen määritelmä

Kiusaaminen määritellään usein niin, että se on **toistuvaa** ja **tahallista** pahan mielen aiheuttamista toiselle. Siihen liittyy olennaisesti **ryhmäilmiö** ja **vallankäyttö**.

Kiusaaminen on myös **subjektiivinen kokemus**. Varhaista puuttamista korostavan määritelmän mukaan kiusaamisen kriteerit täyttyvät, kun kiusattu kokee tulleen kiusatuksi eikä ole tasavertainen puolustautumaan kiusaajaa vastaan.

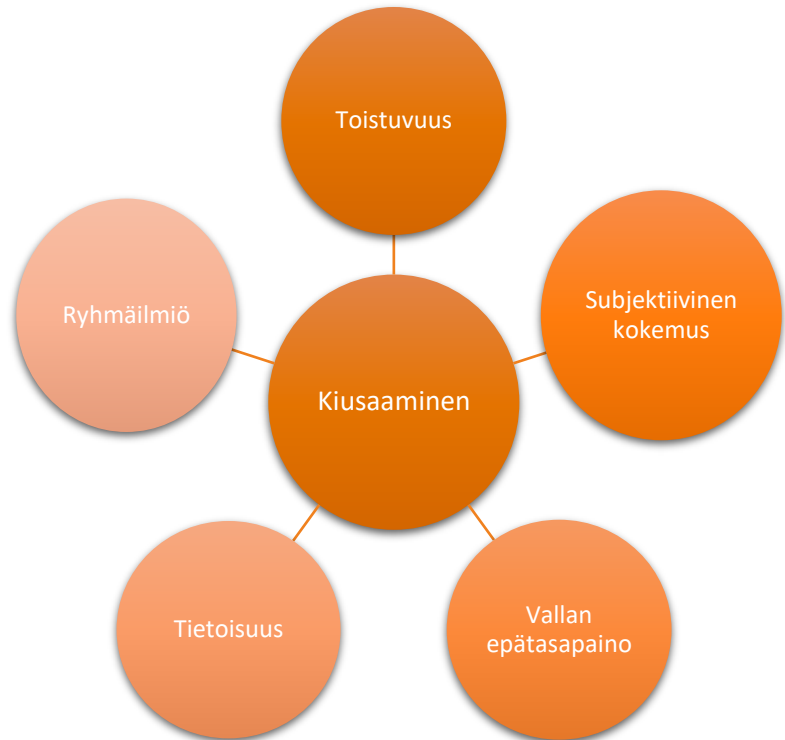
Pienten lasten parissa on vaikea arvioida, onko kiusaaminen tahallista ja tietoisista, mutta kiusaamisen ehkäisyn kannalta sillä ei ole merkitystä. Siihen on joka tapauksessa puututtava.

Lapsi ei kiusaa huvikseen, vaan lapsella ei ole taitoja olla kiusaamatta tai toimia tilanteessa toisella tavalla.

Kiusaamisen taustalla on usein vuorovaikutus-, tunne- ja itsesäätelytaitojen vaikeuksia.

Pienimmillä lapsilla epätoivotun käytöksen ja aggressiivisuuden taustalla on kyvyttömyyttä selviytyä muilla tavoin kuormittavissa tilanteissa. Varsinkin alle kolmevuotiailla lapsilla tunteet ovat ennakkoimattomia, ja ne voivat ottaa lapsen valtaansa. Hallitsematon tunne purkautuu usein kehollisesti. Onkin tavallista, että 2–3-vuotias lapsi lyö, puree, vetää hiuksista tai ottaa lelun toisen kädestä. Lapsi ei välttämättä ymmärrä asiaa toisen kannalta.

Kiusaamiseen tulee suhtautua aina vakavasti. Kiusaaminen satuttaa ja aiheuttaa pelkoa kiusaamisen toistumisesta. Kiusattu ja kiusaaja ovat vaarassa joutua syrjään vertaisryhmästään, mikä vaarantaa heidän sosioemotionaalista kehitystään. Kiusaamisella on myös vakavia pitkäaikaisia seurauksia, jotka voivat jatkua läpi elämän.

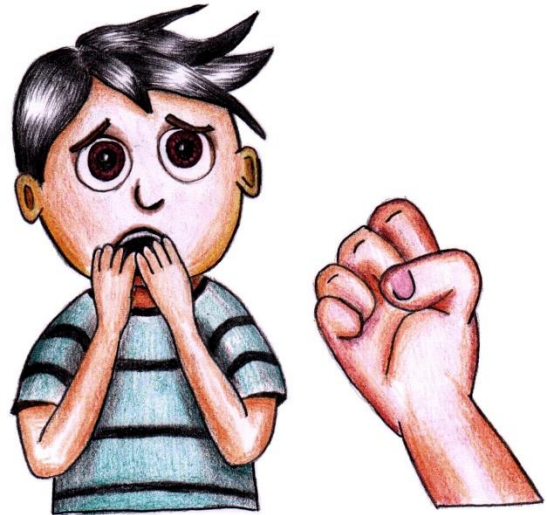
Kuvio 1. Kiusaamisen määritelmä (mukailtu Repo 2015, 42; Hamarus 2012, 23)

Älä jää miettimään, täytyvätkö kiusaamisen kriteerit – epäasialliseen käytökseen on joka tapauksessa tehokkainta puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Kiusaamisen muodot

Fyysinen kiusaaminen

- Lyöminen
- Potkiminen
- Kamppaaminen
- Esteenä oleminen
- Vaatteiden repiminen
- Nipistely
- Kivien ja hiekan heittäminen
- Leikkien sotkeminen

Sanallinen kiusaaminen

- Haukkuminen
- Nimittely
- Härnääminen
- Lällättäminen
- Vaatteiden, hiusten ym. kommentointi

Psyykkinen kiusaaminen

- Uhkailu
- Manipulointi
- Kiristäminen
- Ilmeily
- Poissulkeminen
- Leikin sääntöjen muuttaminen
- Selän takana puhuminen
- Puhumatta jättäminen

Kiusaaminen voidaan jakaa myös suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. **Suora kiusaaminen**, esimerkiksi lyöminen, töniminen tai nimittely, on tekojen kohdistamista suoraan uhriin. **Epäsuorassa kiusaamisessa** on tarkoitus vaikuttaa negatiivisesti toisen ihmissuhteisiin, esimerkiksi puhumalla selän takana tai levittämällä juoruja. **Poissulkeminen** on päiväkodeissa yleisin kiusaamisen muoto.

Päiväkodissa tyypillisiä **vallankäytön** välineitä ovat muun muassa syntymäpäiväkutsut, lelopäivät ja leikin sääntöjen muuntelu. Leikin sääntöjen muuntelu tarkoittaa sitä, että lapsi otetaan mukaan leikkiin näennäisesti, mutta hän ei saa mahdollisuutta olla tasavertainen leikin jäsen: rooleja jaetaan epätasaisesti, roolin vaihtaminen estetään tai roolin sisältö tehdään rajoittavaksi.

Keskustelkaa lasten kanssa siitä, mikä on kiusaamista ja mikä ei ole kiusaamista.

Kiusaamiseen liittyvät roolit

Vahvistaja: antaa kiusaajalle vallantunteen esimerkiksi nauramalla

Apuri: ei aloita kiusaamista, mutta menee siihen mukaan

Puolustaja: on kiusatun puolella ja yrittää saada kiusaamisen loppumaan

Ulkopuolinen: seuraa sivusta → samalla mahdollistaa kiusaamisen jatkumisen tiedostamattaan

Kiusaamisen ehkäisy

Kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on tukea lasten vertaissuhteita ja yhteisön hyvinvointia. Henkilöstö on keskeisessä roolissa lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun ja kehittymisen tukemisessa. Kiusaamisen ehkäisy perustuu niiden taitojen opettamiseen, joissa lapsella on kehityshaasteita.

Lapsi ei saa jäädä yksin selviytymään sellaisista sosiaalisista tilanteista, joihin hänellä ei ole riittäviä taitoja. Käytännössä lapselle opetetaan muun muassa, miten liitytään leikkiin ja miten otetaan huomioon toiset ihmiset.

Yksi kiusaamisen ehkäisyn lähtökohdista on se, että kasvattaja tarkistaa oman suhtautumisensa jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön. Kasvattajan tulee tiedostaa, että hän voi itse vaikuttaa kiusaamisilmiön olemassaoloon omalla toiminnallaan ja valinnoillaan – myös valinnoilla, jotka jätetään tekemättä.

Kasvattajatiimin hyvinvointi ja toimiva yhteistyö on merkittävä tekijä koko lapsiryhmän ilmapiirille ja vuorovaikutuksen laadulle. Aikuiset voivat omalla esimerkillään ja keskinäisellä kunnioituksellaan välittää lapsille sellaisia arvoja, joiden avulla lapsi oppii myöhemmin elämässään arvostamaan muita ihmisiä ja huolehtimaan heistä.

Kiusaamisen ehkäisy on arjen tilanteissa tapahtuvaa laadukasta peruspedagogiikkaa – ei lisäresursseja vaativaa toimintaa.

Sensitiivinen aikuinen lämpimän vuorovaikutuksen mahdollistajana

Lämpimässä vuorovaikutuksessa aikuinen:

- on töissä lapsia varten
- sitoutuu syvästi vuorovaikutukseen lasten kanssa
- suhtautuu lapsiin empaattisesti
- pysähtyy lasten kokemusten äärelle
- kuuntelee lapsia arvostavasti ja pyrkii tavoittamaan lapsen tulkinnan tilanteesta
- turvaa lapselle riittävästi tilaa olla oma itsensä ja hyväksytyt juuri sellaisena kuin lapsi on
- on helposti lähestyttävä (äänensävyt, eleet, ilmeet ja kehonasennot)
- antaa positiivista palautetta usein ja aidosti
- rohkaisee ja kannustaa lapsia
- on joustava ja osaa elää hetkessä.

Sensitiivisyys on herkkyyttä tunnistaa lapsen tunnetiloja ja kykyä ymmärtää lapselle merkityksellisiä tilanteita, asioita ja tunteita eläytyen. Sensitiivisyyteen sisältyy myös muun muassa empaattisuus, aito lapsen kohtaaminen sekä lapsen arvostaminen sellaisena kuin hän on.

Lapsen minäkuvan vahvistaminen

Lapsen **minäkuva** rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Minäkuva tarkoittaa kokemuksia ja käsityksiä itsestä, ja siihen vaikuttaa vahvasti ympäristöltä saatu palaute. Realistinen minäkuva mahdollistaa omien vahvuuksien ja kehittämisen kohteiden tunnistamisen. Minäkuva muuttuu läpi elämän, ja varhaiskasvatus on tärkeässä osassa lapsen myönteisen minäkuvan kehittämisessä.

- **Kehu, kiitä ja kannusta!**
- Anna lapselle päivän aikana **enemmän positiivista** kuin negatiivista palautetta.
- Huomioi kehuilla onnistumisten lisäksi myös **sinnikäs yrittäminen**.
- Aikuinen vahvistaa lapsen identiteettiä sanoiltaan – kiinnitä siis huomiota siihen, minkälaisia sanoja käytät lapsista.
- Epäonnistumisten läpikäyminen turvallisesti aikuisen kanssa rohkaisee lasta yrittämään uudelleen ja auttaa häntä luottamaan omaan osaamiseensa.
- Myös esimerkiksi kiusaajaksi tai kiusatuksi leimautuminen vaikuttavat lapsen minäkuvaan. Yritä ehkäistä lasten leimautumista!
- **Ole lempeä itsellesi!** Se edesauttaa lapsen myönteisen minäkuvan kehittymistä.
- Muista kehua, kiittää ja kannustaa myös työka-veriasi ääneen!

Rajat ja säännöt lapsen hyvinvoinnin tukena

Lapsi tarvitsee rajoja oman kehityksensä, turvallisuutensa ja hyvinvointinsa takia. Rajat tukevat lapsen fyysistä ja psyykkistä kehitystä, kun lapselta odotettu toiminta vastaa hänen kehitystasoaan. Rajat opettavat lapselle tunne- ja vuorovaikutustaitoja esimerkiksi silloin, kun hän ei voikaan toimia niin kuin itse haluaisi. Mitä enemmän lapsi tarvitsee tukea esimerkiksi itsesäätelytaitoihinsa, sitä enemmän hän tarvitsee vielä rajoja.

Jos lapselta puuttuvat rajat, hän on vaarassa ajautua kiusaamaan muita. Lapselle on tullut kokemus, että hän voi toimia haluamallaan tavalla aikuisten kanssa, ja siksi uskoo voivansa toimia niin myös vertaisryhmäänsä kuuluvien lasten kanssa. Rajoja asettamalla aikuinen opettaa, mikä on hyväksyttyä tai sallittua ja mikä ei.

Päiväkodin ja ryhmän säännöt rajojen perustana:

- Laatikaa säännöt lasten kanssa yhdessä keskustellen.
- Sääntöjen laatimisessa mukana oleminen motivoi lapsia noudattamaan niitä.
- Pitäkää sääntöjen määrä minimissään, jotta ne on helpompi muistaa.
- Kiteyttäkää säännöt selkeiksi toimintaohjeiksi.

Parhaan tuen ryhmän yhteisistä säännöistä saa, jos niiden perustana on ryhmän aikuisten vahva **yhteinen linja**. Kasvattajien yhteistyötä voi vahvistaa esimerkiksi käymällä läpi yhteiset tavoitteet, arvot ja toimintatavat ainakin muutaman kerran vuodessa.

Tunne- ja kaveritaidot

Tunnetaidot ovat keinoja tunteiden säätelyyn. Tunnetaitoja ovat omien tunteiden havaitseminen, tulkitseminen ja säätely sekä toisen ihmisen tunnetilojen havaitseminen, tulkitseminen ja tunteisiin reagoiminen.

Sosiaalisuus on tarvetta ja halua olla tekemisissä muiden ihmisten kanssa. **Sosiaaliset taidot** kehittyvät oppimalla.

Sosiaalinen kompetenssi, sosiaaliset taidot ja vuorovaikutustaidot ovat kattokäsitteitä kaveritaidoille, jotka kiinnittävät huomion juuri vertaisten väliseen vuorovaikutukseen.

Kaveritaidot voidaan jakaa neljään osa-alueeseen:

- **Ryhmässä toimimisen taidot** (yhteisten sääntöjen ymmärtäminen ja noudattaminen)
- **Vuorovaikutuksen ylläpitämisen taidot** (palautteen antaminen ja vastaanottaminen)
- **Vuorovaikutukseen liittyvät taidot** (miten lapsi ottaa osaa häntä kiinnostavaan toimintaan)
- **Toisten huomioon ottamisen taidot** (miten lapsi kohtelee muita)

Aikuisen johdonmukainen, turvallinen, lämmin ja hyväksyvä kasvatustyyli vaikuttaa lapsen **tunnesäätelyn** kehittymiseen suotuisasti.

Itsesäätely tarkoittaa kykyä säädellä omia tunteita, käyttäytymistä ja kognitiivista toimintaa.

Itsesäätelytaitoja voidaan opetella varhaiskasvatuksessa esimerkiksi harjoittelemalla pysähtymistä, rauhoittumista ja tarkkaavaisuuden keskittämistä. Tämä tarkoittaa sitä, että kasvattaja ohjaa lapsia havainnoimaan omaa hengitystä, kehon tuntemuksia, ajatuksia ja tunteita.

Kielen kehitys on vahvasti yhteydessä itsesäätelyn kehittymiseen. Kieli mahdollistaa tunteiden, ajatusten ja kokemusten sanoittamisen. Tunnetaitojen harjoittelussa kannattaa käyttää **kuvia** sanojen tukena.

Aikuisen osallistuminen leikkiin ja leikin havainnointi

Leikki edistää lapsen **kehitystä, oppimista ja hyvinvointia**. Ryhmässä leikkiessään lapset oppivat säätämään tunteitaan ja huomioimaan toisten ihmisten näkökulmia. Henkilöstön tehtävä on turvata leikin edellytykset ja huolehtia siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus olla osallisena yhteisissä leikeissä omien valmiuksiensa mukaan. Henkilöstön tulee tukea lasten leikin kehittymistä suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti sekä ohjata sitä joko leikin ulkopuolelta tai olemalla siinä itse mukana. Leikkiä tulee myös havainnoida ja dokumentoida.

Miksi aikuisen tulisi ohjata leikkiä tai osallistua siihen?

- Lapset nauttivat aikuisen osallistumisesta.
- Lasten sitoutuminen leikkiin vahvistuu.
- Leikki monipuolistuu ja saa uusia ulottuvuuksia.
- Osallisuuden taidot kehittyvät.
- Me-henki vahvistuu.
- Riitatilanteita syntyy vähemmän.
- Kiusaamistilanteiden syntyminen voidaan estää.
- Ryhmä oppii toisten huomioon ottamista ja hyväksymistä.
- Sosiaaliset taidot kehittyvät.

Kiusaamista esiintyy eniten silloin, kun lapset leikkivät vapaasti ilman aikuisen ohjausta.

Miksi leikkiä pitäisi havainnoida?

- Huomataan psyykkinen kiusaaminen.
- Havaitaan epätasainen roolien jako ja mahdollisuudet osallistua.
- Päästään seuraamaan lasten välistä vuorovaikutusta.
- Huomataan toistuvasti yksin leikkivät.
- Voidaan keskustella vanhempien kanssa aidosti siitä, mitä on tapahtunut.
- Saadaan tietoa lasten ajattelusta, tunteista ja kokemuksista.
- Huomataan lapsen taidoissa tapahtunut kehitys.

Sukupuolisensitiivisyys:

Tavoitelkaa sitä, ettei ryhmässä ole tyttöjen ja poikien leikkejä. Rohkaiskaa lapsia valitsemaan leikkejä ilman sukupuoleen liittyviä stereotyyppisiä ennakkoodotuksia, oman mielenkiinnon mukaan. Rohkaiskaa myös tyttöjä ja poikia leikkimään keskenään.

Pohdittavaksi:

Valitsevatko lapset leikin ja leikkikaverit yleensä itse? Voitaisiinko kokeilla leikkien ja leikkiryhmien arpomista? Miten ryhmässä voidaan vaikuttaa siihen, että lasten ja aikuisten yhteiselle leikille löytyy tarpeeksi aikaa?

Lue lisää havainnoinnista:

RALLA Leikki- ja kaveritaitojen havainnointimenetelmät (Lautamo & Laaksonen 2017)

Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille (Koivunen & Lehtinen 2016)

PIKI-havainnointi lapsiryhmässä - Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä (Haapsalo ym. 2020)

Kaveritaitojen havainnointi - Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa (Laaksonen 2022)

Yhteistyö huoltajien kanssa

Päiväkotiryhmässä tapahtuva kiusaaminen on aina myös kodin asia. Vanhemmat sitoutuvat kiusaamisen ehkäisyyn parhaiten, jos heidät osallistetaan siihen. He voivat osallistua keskusteluun kiusaamisen ehkäisystä esimerkiksi vanhempainilloissa.

Perheen näkökulman huomioiminen on tärkeää, sillä vanhemmat ovat lapsen parhaita asiantuntijoita. Vanhemmilla on tärkeää tietoa siitä, miten lapsi toimii haastavissa tilanteissa, miten hän oppii parhaiten ja miten häntä voidaan lohduttaa.

Vanhemmille pitää aina kertoa rehellisesti, millainen asema heidän lapsellaan on ryhmässä. Kiusaaminen herättää voimakkaita tunteita. Jos lapsi kiusaa muita, voi se aiheuttaa vanhemmissa häpeää. Jos lapsi on joutunut kiusatuksi, saattaa vanhempi tuntea pelkoa ja ahdistusta. Joskus vanhemmat saattavat myös kieltää tilanteen, varsinkin, jos he tuntevat joutuneensa syytetyiksi.

Tulkintojen välttämiseksi on turvallisinta puhua tapahtuneesta tosiasioina, joista ei voi olla eri mieltä. Vanhemmille kerrotaan siis suoraan, minkälaisia tekoja lapsi on kohdistanut muihin tai minkälaisia tekoja häneen on kohdistunut. Tämän jälkeen voidaan tehdä tulkintaa yhdessä vanhempien kanssa.

Lapsen osallisuus

Osallisuuden kautta lapsen ymmärrys yhteisöstä, oikeuksista, vastuusta ja valintojen seurauksista kehittyy. Lapsen osallisuutta edistävät muun muassa

- sensitiivinen kohtaaminen
- myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta
- osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.

Pohdittavaksi:

Miten lasten osallisuus tehdään näkyväksi kiusaamisen ehkäisyssä?

Päiväkodin arvot

Innovatiivisuus

Osallisuus

Myönteisyys

Suvaitsevaisuus

Turvallisuus

Pohdittavaksi:

Miten päiväkodin arvot voidaan tehdä näkyviksi kiusaamisen ehkäisyssä?

Kiusaamiseen puuttuminen

Keinoja huomata kiusaaminen

Kuvio 2. Keinoja huomata kiusaaminen (mukailtu Repo 2015, 208)

Kaikille lapsille ei ole helppoa ymmärtää asioita tai ilmaista itseään sanallisesti. Muista huomioida **esteettömän viestinnän keinot**, kun keskustele lasten kanssa kiusaamisesta! Keinoja ovat esimerkiksi tukiviittomat, kuvat, piirtäminen ja sadutus.

Kiusaamista vai riitelyä?

- Riitely tapahtuu kahden tasavertaisen lapsen välillä. Joskus riita voi olla lapsille hyvä tilaisuus harjoitella sosiaalisia taitoja, ja aikuinen voi pysyä mahdollisesti taka-alalla riidan selvitelyssä.
- Kiusaamistilanteessa uhri ei pysty puolustamaan itseään ja tapahtuu vallankäyttöä. Aikuisen pitää puuttua välittömästi, ottaa vastuu asian selvittämisestä ja järjestää seuranta.

Seuraamukset

Pienten lasten kohdalla tulee harkita tarkkaan, mitä seuraamuksia heidän teoistaan asetetaan. Niiden tulee olla lapsen kehitystason huomioivia ja loogisia. Seuraamusten tarkoitus on tukea lapsen sosioemotionaalista kehitystä, ei rangaista vasta kehittymässä olevista taidoista. Ennen seuraamusta tulee pohtia:

- Ovatko lapsen toimintaan kohdistuvat odotukset realistisia?
- Tietääkö lapsi, mitä häneltä odotetaan?
- Minkälaisiin tavoitteisiin seuraamuksen uskotaan vastaavan?
- Opettaako seuraamus lapselle niitä taitoja, joita tarvitaan yhteisten sääntöjen noudattamisessa?

Kasvatuskeskustelu

1. Luodaan lämmin ja turvallinen vuorovaikutusta ruokkiva ilmapiiri.
2. Selvitetään yhdessä keskustellen, mitä tilanteessa tapahtui.
3. Selvitetään, mitä lapsi teki tilanteessa.
4. Pohditaan, miksi lapsi toimi tilanteessa kuten toimi.
5. Arvioidaan, miten lapsen toiminta vaikutti muihin.
6. Keskustellaan, miten tilanne olisi voitu ratkaista paremmin.
7. Laaditaan suunnitelma vastaavanlaisten tapahtumien varalle.

Kuvio 3. Kasvatuskeskustelun runko (mukailtu Ahonen 2017, 237)

Hyvittäminen

Hyvittäminen voi tapahtua esimerkiksi pyytämällä anteeksi tai antamalla toiselle kaunis kortti. Jos lapsi on rikkonut toisen tekemän hiekkalinnan, hyvittäminen voi olla sitä, että lapsi rakentaa uuden hiekkalinnan rikkomansa tilalle. Ennen hyvittämistä on tärkeää, että tapahtuma on selvitetty yhdessä puhumalla, esim. kasvatuskeskustelulla.

Seuranta

Kiusaamistilanteisiin puuttumiseen liittyy tärkeänä osana seuranta, sillä tilanteiden ei saa antaa jatkoa. Pienet lapset vasta harjoittelevat eivätkä opi toimimaan toisella tavalla yhden keskustelun perusteella. Pienten lasten kanssa seuranta tarkoittaa sitä, että lapsen oppimista seurataan tarkasti ja siihen kiinnitetään huomiota systemaattisesti. Voidaan esimerkiksi nimetä yksi aikuinen, joka seuraa, miten kiusaamisen vastainen työ etenee juuri tietyn lapsen kohdalla. Kiusaavaa lasta helpottaa tieto siitä, että hän on turvallisen tarkkailun alla.

Osallistavia toimintamalleja kiusaamisen ehkäisyyn tueksi

MiniVerso

Miniverson tarkoitus on vahvistaa lapsen oikeuksia ja osallisuutta riitatilanteissa. Toimintamallin avulla sovittelukoulutuksen saanut kasvattaja auttaa lapsia itse löytämään ratkaisuja ristiriitoihinsa. Tavoitteena on edistää lasten toimijuutta, vaikutusmahdollisuuksia ja elämäntaitoja. Ristiriidat ymmärretään tavalliseen elämään kuuluviksi ja niiden ratkaiseminen oppimistilanteeksi ikävän välikohtauksen sijaan. MiniVerso antaa lapselle mahdollisuuden muuttaa toimintatapaansa riidoissa aiempaa rakentavammaksi. Lasta ei leimata. Häntä kunnioitetaan ja kuunnellaan oman riitansa ja sen ratkaisun asiantuntijana.

Lue lisää: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/koulutukset/miniverso/>

PIKI-toimintamalli

PIKI-toimintamallissa on julkaistu seuraavat kirjat:

Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä (Haapsalo, Kaupila, Kirkkopelto, Nousiainen & Repo 2020)

- Ohjaajan opas
- Pikin pöljä päivä -kuvakirja

Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016)

- Ohjaajan opas
- Piki-kuvakirja

Toimintaa tukemaan on luotu myös PIKI-pöytänuket ja PIKI-tarinakortit.

Mun ja sun juttu! sekä *Meidän juttu!* noudattavat samaa kaavaa: kuvakirja ja opas muodostavat 16 teeman kokonaisuuden, jonka avulla ehkäistään kiusaamista lasten vertaisryhmissä. Jokaiselle teemalle on oppaassa kaksi aukeamaa. Ensimmäinen aukeama sisältää kuvakirjan aukeaman sekä siihen liittyviä kysymyksiä lasten kanssa käsiteltäväksi. Aukeamalle on koottu myös teemaan liittyviä näkökulmia kasvattajille ja huoltajille. Toinen aukeama syventää teemaa ammattikasvattajan ja kotiväen näkökulmasta. Kotiväelle suunnatut sivut voidaan kopioida ja lähettää koteihin lasten mukana.

Lue lisää: <http://www.pikitoimintamalli.fi/>

Päiväkotirauha ja eskarirauha

Päiväkotirauha on lapsia ja vanhempia osallistava kiusaamisen vastainen toimintatapa, jota voidaan soveltaa päiväkotiyksikössä tai -ryhmässä omien tarpeiden mukaan. Päiväkotirauhan tavoitteena on vahvistaa lasten, huoltajien ja kasvattajien yhteistyötä ja osallisuutta hyvän kasvuympäristön luomisessa. Lasten omalle suunnittelulle ja tekemiselle annetaan tilaa sekä pohditaan yhdessä, minkälaisista asioista turvallinen ja mukava ryhmä muodostuu.

Päiväkotirauhalle voidaan valita jokin teema, kuten ystävyys tai tunteet. Osallistavia teemoja voi olla vuoden aikana useitakin. Päiväkotirauhatoimintaa voidaan toteuttaa varhaiskasvatuksen arjessa muun muassa oppimis- ja leikkihetkinä, ruokailutilanteissa tai erillisinä tapahtumina sekä vanhempainilloissa.

Toimintakauden alussa on hyvä järjestää päiväkotirauhan julistustapahtuma, joka voi olla esimerkiksi perheiden yhteinen pihatapahtuma, juhla omassa ryhmässä tai retki, jonka aikana keskitytään päiväkotirauhan teemaan.

Lue lisää: <https://www.mll.fi/ammattilaisille/varhaiskasvattajille/kiusaaminen-paivakodissa/paivakotirauha/>

Päiväkodin ja ryhmien kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmalomakkeet

Ohjeet suunnitelmalomakkeiden täyttöön

Ryhmäkohtainen suunnitelma pohjautuu päiväkodin yhteiseen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan. Ryhmäkohtaiseen suunnitelmaan tiimi kirjaa juuri oman lapsiryhmänsä kanssa ja oman työskentelynsä kannalta toimiviksi arvioimiaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen keinoja.

Suunnitelma päivitetään aina toimintakauden alussa, mutta se on hyvä tehdä myös esimerkiksi silloin, jos päiväkodissa tai ryhmässä tapahtuu merkittäviä muutoksia, ehkäisyn keinojen muuttamiselle tulee tarvetta tai työntekijät vaihtuvat.

1. Yhteinen näkemys kiusaamisesta ja kiusaamisen ehkäisyn tavoitteesta

- Mitä kiusaaminen on?
- Miten päiväkodin arvot näkyvät kiusaamisen ehkäisyssä?
- Mitä kiusaamisen vastaisella työllä tavoitellaan?
- Mitä tavoitteet ovat käytännössä?

2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot

- Mitä konkreettisia keinoja ja menetelmiä kiusaamisen ehkäisyssä käytetään?

3. Kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta

- Miten kiusaamiseen puututaan?
- Miten riitoihin ja konflikteihin puututaan?
- Miten seuranta toteutetaan?

4. Suunnitelman arviointi

- Miten kiusaamista ehkäisevää työtä ja suunnitelmaa arvioidaan?
- Kuka arvioi?
- Milloin arvioidaan?

Päätäkää myös kiusaamistilanteiden dokumentoinnista

- Milloin dokumentointi on hyvä aloittaa?
- Miten dokumentointia tehdään?
- Kenen vastuulla se on?
- Miten dokumentit säilytetään?

Miten kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmasta tiedotetaan

- huoltajille?
- henkilöstölle?
- uusille työntekijöille?

Päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

Toimintakausi: _____

Kirjaaja: _____

Laatimispäivämäärä: _____

1. Yhteinen näkemys kiusaamisesta ja kiusaamisen ehkäisyn tavoitteesta	2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot
3. Kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta	4. Suunnitelman arviointi

Ryhmäkohtainen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma

Ryhmä: _____

Toimintakausi: _____

Kirjaaja: _____

Laatimispäivämäärä: _____

1. Yhteinen näkemys kiusaamisesta ja kiusaamisen ehkäisyn tavoitteesta	2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot
3. Kiusaamiseen puuttumisen keinot	4. Suunnitelman arviointi

Lähteet

- Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ahonen, L. & Roos P. 2021. Untuvikot. Alle 3-vuotiaiden pedagogiikka. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. PIKI-toimintamalli. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <http://www.pikitoimintamalli.fi/>
- Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Helsinki: Lasten keskus.
- Haapsalo, T., Kauppila, E., Kirkkopelto, K., Nousiainen, K. & Repo, L. 2020. Meidän juttu! Kiusaamisen ehkäisy lasten vertaisryhmissä. Helsinki: Lasten keskus.
- Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus
- Kangas, J., Lastikka, A.-L. & Karlsson, L. 2021. Voimauttava varhaiskasvatus. Leikkivä, osallinen ja hyvinvoiva lapsi. Helsinki: Otava.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010a. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010b. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://cdn.mll.fi/prod/2017/08/01174913/Kiusaavatko-pienetkin-lapset.pdf>
- Laaksonen, V. 2022. Kaveritaidot varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus
- Leskisenoja, E. 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Toteuta käytännössä. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Merikoski, H. & Pihlaja, P. 2018. Puheen ja kielen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Pihlaja P. & Viitala R. (toim.) Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus. 201-221.
- MLL. 2017. 2–3-vuotiaan sosiaalinen kehitys. Viitattu 21.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>
- MLL. 2018a. Päiväkotirauha. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/varhaiskasvattajille/kiusaaminen-paivakodissa/paivakotirauha/#paivakotirauhan-julistustapahtuma>
- MLL. 2018b. Eskarirauha. Viitattu 14.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/kouluille-ja-oppilaitoksille/koulurauha/eskarirauha/>
- MLL. 2021a. Kiusaaminen. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/kiusaaminen/>
- MLL. 2021b. Kuka kiusaa? Ketä kiusataan? Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/kiusaaminen/kuka-kiusaa-keta-kiusataan/>

MLL. 2021c. Kiusaamisen seuraukset. Viitattu 10.2.2022. Saatavissa <https://www.mll.fi/ammattilaisille/kouluille-ja-oppilaitoksille/kiusaamisen-ehkaiseminen/kiusaamisen-seuraukset/>

OPH. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Publiva Oy. 2022. Piki tukee sosiaalisten taitojen kehitystä ja tunnetaitojen opettelua. Viitattu 14.2.2022. Saatavissa <https://lastenkeskus.fi/kasvattajan-tueksi/piki-sarja/>

Ranta, S. 2020. Positiivinen pedagogiikka suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Rovaniemi. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 283. Viitattu 10.2.2022. Saatavissa https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64412/Ranta_Samuli_Acta%20electronica%20Universitatis%20Lapponiensis%20283.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy.

Sainio, T., Pajulahti, R. & Sajaniemi, N. 2020. Näin tuet lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2014. Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders Be Utilized in Interventions? Theory Into Practice. Vol. 53, 286-292. Viitattu 26.1.2022. Saatavissa https://www.researchgate.net/publication/271623426_Participant_Roles_in_Bullying_How_Can_Peer_Bystanders_Be_Utilized_in_Interventions

Sandberg, E. 2021. Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Suomen sovittelufoorumi ry. Sovittelu varhaiskasvatustyöyksiköiden hyvinvoinnin rakentajana. MiniVerso varhaiskasvatukseen. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/koulutukset/miniverso/>

UNESCO. 2019. Behind the numbers: Ending school violence and bullying. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>

Varhaiskasvatustilaki 13.7.2018/540. Finlex. Viitattu 6.2.2022. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540#L4P20>

Piirroksien toteutus:

Kansilehden kuva: Tamminen, V. 2022. Lapset piilosilla.

Sivujen 2, 3, 5 ja 7 piirroksuvat: Tamminen, T. 2022.